

مشاهير النساء
Meşâhirü'n-Nisâ'

İlimde | Sanatta | Siyasette | Tarihte

Meshur Kadınlar

Hacı Mehmed
Zihni Efendi

–Gözden Geçirilmiş 2. Baskı–

Sadeleştiren
Prof. Dr. Bedreddin Çetiner

İstanbul, Hicrî 1446 / Milâdî 2024

Prof. Dr. Bedreddin Çetiner. 1949, Reis / Akşehir / Konya doğumlu. Konya İmam-Hatip Lisesi (1967) ve Konya Yüksek İslâm Enstitüsü (1971) mezunu. Diyanet İşleri Başkanlığınca Konya’da açılan iki yıl süreli Aşere ve Takrib kursuna katılarak Kırâât-ı Aşere’yi başarıyla bitirdi. Yurdun çeşitli yerlerinde müftülük, vaizlik görevlerinde bulundu. Diyanet İşleri Başkanlığının İstanbul Haseki’de açtığı İhtisas Kursuna katıldı (1976). İki senelik ihtisastan sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı asistanlığını kazanarak bu göreve geçti (1977). Üç yıl sonra aynı enstitüde Arap Dili ve Edebiyatı öğretim üyeliği ve müdür yardımcılığına atandı. Erzurum İslâmî ilimler Fakültesinde Tefsir alanında doktora yaptı (1984). Arap Dili ve Edebiyatı yardımcı doçentliğine yükseldi. Bilgi ve görgüsünü arttırmak ve tefsir alanında araştırmalar yapmak üzere altı aylık bir süre için Mısır’a gitti (1986). Kahire’deki el-Ezher, Kahire ve Ayn Şems üniversitelerinin kütüphaneleri ile Darü’l-Kütübî’l-Mısriyye’de araştırmalar yaptı. Tefsir Anabilim Dalında doçentliğe yükseldi (1987). Cezayir’in Constantine şehrinde bulunan Emir Abdülkadir İslâmî İlimler Üniversitesinin daveti ile bu üniversitede sözleşmeli öğretim üyesi olarak yarı yıl tefsir alanında görevli olarak çalıştı (1990-91). 1994 yılı sonlarında Tefsir Anabilim Dalında profesörlüğe yükseldi. Malezya’ya giderek iki yıl süreyle Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi İslâmî ve Beşerî Bilimler Fakültesinin Tefsir-Hadis Bölümünde Tefsir ve Kur’an İlimleri öğretim üyesi olarak çalıştı (1995). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2016 yılında yaş haddinden emekli oldu.

ESERLERİ:

1- *Meşâhîrü’n-Nisâ* (Hacı Mehmed Zihni Efendi’nin bu eserinin sadeleştirilerek neşre hazırlanması, 1981)

2- *el-Laihatu’l-Berkıyyat* (Fazlı-i İlahî Osman b. Fethullah Atpazarı’nın eserinin tahkikli neşri, 1987).

3- *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri* (İbn Kesir’in Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm’inin Prof. Dr. Bekir Karlığa ile müştereken Türkçe’ye tercümesi , 1987).

4- *Tarikat-ı Muhammediyye Şerhi Berika* (Hâdimî’nin bu eserinin kısmen tercümesi, 1988)

5- *Resûl ve Ahlâk* (Yusuf Ertuğrul ile, 1988).

6- *Müslüman Gençliğin Eğitimi* (Dr. Ali Abdülhalim Mahmud’un *Terbiyetü’n-Müslim* adlı eserinden, 1997)

7- *Fâtihadan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl; Kur’ân Âyetlerinin İnîş Sebepleri*. 2010.

İçindekiler

Takdim 15

Hacı Mehmed Zihni Efendi Hayatı ve Eserleri 17

Meşhur Kadınlar (Meşâhirü'n-Nisâ) 29

Elif¹ (ا) 31-142

Âzer Hümâyûn • Ârâm Cân • Âzâd • Âsiye • Âsiye • Âsiye bint Cârullâh b. Sâlih b. Ebi'l-Mansûr • Âsiye bint el-Ferec el-Cürhûmiyye • Âfâkî • Alanko • Âmine bint Vehb • Âmine İmraetü İbn Dümeine • Âmine bint ed-Demhûcî el-Mahallî • Âmine er-Remliyye • Âmine bint el-Erkam • Âmine bint Halef el-Eslemiyye • Âmine bint Rukayş • Âmine bint Sa'd • Âmine bint Ebi's-Salt • Âmine bint Affân • Âmine bint Kays • Âni Fâtuma Hatun • Absâl • İbnetü'l-Huss • İbnetü's-Selâm • İbnetü Akil • İbnetü Gaylân • İbnetü Kelemen • Uhtü Hâzûk • Uhtü'l-Mukassas el-Bâhiliyye • Arslan Hatun • Ernevâz • Ervâ bint el-Hâris • Ervâ bint Abdülmuttalib • Ervâ bint Küreyz • Ervâ bint Üneys • Âzarmîdoht • Esmâ bint Ebû Bekir • Esmâ bint Abdullah • Esmâ bint Umeys • Esmâ bint Muhammed • Esmâ bint Yezîd el-Ensâriyye • Esmâ el-Âmiriyye • Esmâ bint Avf • Esmâ • İ'timâd • A'râbiyye • İğtûbât • Elif bint el-Cemâl • Elif bint Hüsâmeddin • Elfiyye • Ümâme bint Ebi'l-Âs • Ümâme bint el-Hâris • Ümâme bint Hazrec • Ümâme bint Zi'l-Isba' • Ümâme el-Müridiyye • Emetullâh • Emetullâh • Gülnüş - Gülsüm Emetullâh • Emetullâh bint Ebî Bekre es-Sekafiyye • Emetullâh bint Rezîne • Emetü Benî Advân • Emetü'l-Celil • Emetü'l-Hâlık • Emetü'l-Azîz Şerife • Emetü'l-Azîz el-Bağdâdiyye • Ümmü Ebân • Ümmü Ebân b. Utbe • Ümmü Ünâs • Ümmü Envek • Ümmü Eymen • Ümmü Eyyûb el-Ensâriyye • Ümmü Bestam • Ümmü'l-Benîn • Ümmü'l-Benîn bint Abdülaziz • Ümmü'l-Benîn bint Hızâm el-Kilâbiyye •

¹ Alfabetik fihrist için (sayfa 793)'e bakınız.

Ümmü Ca'fer • Ümmü Ca'fer • Ümmü Cemîl • Ümmü Cemîl • Ümmü Cemîl
 • Ümmü Cemîl bint el-Erkam • Ümmü Cündüb • Ümmü Cündüb • Ümmü
 Habîbe bint Ebî Süfyân • Ümmü Habîbe bint Cahş • Ümmü Habîbe Zeyneb
 • Ümmü Hassân • Ümmü Hakîm el-Beyzâ' • Ümmü Hakîm el-Hâriciyye •
 Ümmü Hakîm el-Mahzûmiyye • Ümmü Hakîm el-Vâsile • Ümmü'l-Hayâ' el-
 Enbâriyye • Ümmü Hârice • Ümmü'l-Hıyâr • Ümmü'l-Hayr el-Bağdâdiyye
 • Ümmü'l-Hayr Hatice • Ümmü'l-Hayr bint Yûsuf • Ümmü'l-Hayr bint
 el-Hureyş • Ümmü'l-Hayr bint es-Sahr • Ümmü'd-Derdâ' • Ümmü Ra'le el-
 Kuşeyriyye • Ümmü Rûmân • Ümmü Zer' • Ümmü Sa'd • Ümmü Sa'd Keşşe
 • Ümmü's-Sultân • Ümmü Seleme • Ümmü Seleme Hatice • Ümmü Süleym •
 Ümmü Süleym bint Sühaym • Ümmü Sinan • Ümmü Şerîk • Ümmü's-Sarîh
 el-Kindiyye • Ümmü Tuveys • Ümmü Âsım • Ümmü Âsım • Ümmü Abbas •
 Ümmü Abbas • Ümmü Ukbe • Ümmü Akîl • Ümmü'l-Alâ • Ümmü Alkame
 el-Hâriciyye • Ümmü Ali • Ümmü Ali Takıyye • Ümmü İmâre • Ümmü Amr
 Uhtu Rebîa • Ümmü Amr bint Vakdân • Ümmü Amr • Ümmü Amr • Ümmü
 Amr • Ümmü Amr bint Cündüb b. Amr ed-Devsıyye • Ümmü İsâ • Ümmü'l-
 Fetâ • Ümmü'l-Feth • Ümmü'l-Fadl (Lübâbe) • Ümmü'l-Fadl (bint Me'mûn)
 • Ümmü Kırfe • Ümmü Kays ed-Dabbiyye • Ümmü Kûhha • Ümmü'l-Kirâm
 • Ümmü Gülsüm • Ümmü Gülsüm • Ümmü Gülsüm bint Abdi Ved • Ümmü
 Gülsüm • Ümmü Gülsüm bint Amr b. Cervel el-Huzâî • Ümmü Mâlik • Ümmü
 Muhammed • Ümmü Muhammed es-Sekafiyye • Ümmü Muhammed bint
 Sâlih el-Miskîn • Ümmü'l-Mesâkin • Ümmü Ma'bed • Ümmü Ma'mer •
 Ümmü Mûsâ • Ümmü Mûsâ bint Mansûr • Ümmü Mûsâ • Ümmü'n-Nahîf •
 Ümmü'n-Nisâ' • Ümmü'l-Verd el-Aclâniyye • Ümmü Hârûn • Ümmü Hâşim
 • Ümmü Hâşim el-Ensâriyye • Ümmü Hânî • Ümmü Hânî bint Ebî'l-Fevâris
 • Ümmü Hânî bint Fehd • Ümmü Hânî Meryem • Ümmü Hânî • Ümmü'l-
 Henâ • Ümmü'l-Henâ Sâliha • Ümmü'l-Heysen • Ümmü Heysen • Ümmü
 Heysen • Ümmehâtü'l-Mü'minîn • Ümeyme bint Abdi Şems • Ümeyme bint
 Abdülmuttalib • Ümeyme el-Ğıfâriyye • İsâ'

Be - Pe (ب - پ) 143-164

Padişah Hatun • Bâdiye bint Gaylân • Bâne • Bâne bint Ebî'l-Âs • Bâne bint
 Katâde b. Diâme • Bânû-yı Bihişt • Bânû • Betül • Büseyne bint el-Hayâ •
 Büseyne bint Mu'temed • Büseyne bint ed-Dahhâk • Bâhiyye el-Medeniyye
 • Bahiyye • Bedeviyye • Bedrü'd-Dücâ • Bezl • Berakış • Bereketü's-Sittü'l-
 Celîle • Bereke bint Sa'lebe • Bereke el-Habeşiyye • Bereke bint Yesâr •
 Berre bint Abdülmuttalib • Berre • Berre bint Mürr • Pertevniyâl • Perîduht
 • Berîre • Berîke • Bezm-i Âlem • Besûs • Basbas • Bağdâd Hatun • Bülbül •

Bülbüle • Belkis • Benâtü A'nak • Benâtü Târik • Benâtü Hemmâm • Benân
• Bint el-Bağdâdiyye • Bint el-Cûdî • Bint Hüdâverdi • Bint ed-Devâmî •
Bint el-Kayyim • Bûrân • Bûrândoht • Bûrân • Bih Âferin • Bihrüze Hatun •
Behiyye el-Bekriyye • Bîbâ • Bibek

Te (ت) 165-172

Tâce bint Zi'ş-Şefr • Taçlı Hanım • Tuhfe • Tahiyye • Tezkâr Pay Hatun •
Turhan Hatice Sultan • Takıyye el-Ermenâziyye • Takıyye bint Ahmed
• Takıyye bint Emûsan • Takıyye b. Fehd • Tekrît • Tûmâdar • Tûmâdar
bint Manzûr b. Reyyân • Tûmâdar • Tennûse

Se (س) 173-174

Sübeyte bint Ye'âr • Sübeyte bint Rebî' • Sübeyte bint Dahhâk • Sübeyte
bint Nu'mân • Sübeyte bint Selit • Sübeyte bint Hanzala el-Eslemiyye •
Süveybe

Cîm (ج) 175-186

Can Feda Kadın • Cerâde • Cerâdetân • Cerbâ' bint Kasâme • Cerîre
• Ca'de • Ca'de bint el-Eş'as b. Kays el-Kindî • Ci'râne • Celâyî • Celîle
bint Mürre • Celîle es-Sultâniyye • Cemâ'a • Cemâlû'n-Nisâ • Cümâne
• Cum'a • Cemîle • Cemîle el-Muganniye • Cemîle bint Vâsile • Cinân •
Cenûb • Cenûb bint Aclân • Cevhere • Cevhere • Cevher • Cüveyriyye •
Cüveyriyye bint Ebî Cehl • Cihân Hatun • Cihân • Cehîze • Cehîze

Hâ (ح) 187-222

Hacı Kadın • Hubbâ • Hubbâ bint Mâlik • Hubbâ Kadın • Habâbe •
Habbe • Habbe • Habbe bint Abdülmuttalib es-Sehmî • Habre • Habîbe
• Habîbe bint Abdurrahman • Habîbe Hanım • Habîbe el-Haferiyye •
Hubeybe bint Atîk • Hubeyşe • Hacnâ' • Huzâfe • Hazâm • Hurre • Hurre
• Huraka bint Nu'mân • Hassâne et-Temîmiyye • Hassâne el-Müzeniyye
• Hüsn • Hüsn el-Muganniye • Hasene • Huseyne bint el-Ma'rûr •
Hz. Hafsa • Hafsa bint el-Hâc er-Rakûniyye • Hafsa bint Hamdûn •
Hafsa bint Sîrîn • Hafsa bint Hâtûb • Hafsa Sultan • Hakîmâtü'l-Arab
• Hakîme-i Dimaşkiyye • Hukeyme • Halfâ' • Halîme bint Ebî Züeyb •
Halîme bint el-Hâris • Halîme el-Müzeniyye • Hammâletü'l-Hatab •
Hamde • Hamdûne • Hamdûne bint Zeryâb • Hamdûne bint Îsâ b. Mûsâ
• Hamrâ' bint Damre • Hamne el-Muazzebe • Hamne bint Cahş • Hamne

bint Ebî Süfyân • Hamîde el-Berberiyye • Hamîde bint en-Nu'mân •
Hümeyrâ • Hanne • Hanîfe bint el-Kımnî • Havvâ • Hav'eb • Havlâ •
Havmel • Hayyât

Hı (خ) 223-244

Hatun • Hubey'e bint Rabâh • Hatice el-Kübrâ • Hatice es-Sitt • Hatice es-
Selçûkiyye • Hatice eş-Şahcâniyye • Hatice bint Bedrân • Hatice bint Ca'fer
• Hatice bint el-Hasen • Hatice bint Zeyneddin • Hatice bint el-Ubeyrî •
Hatice bint el-Kayyim • Hatice bint el-Me'mûn • Hatice bint el-Mülakkn
• Hatice bint en-Nüveyrî • Ümmü'l-Fadl Hatice • Hatice bint Abdullah •
Harkâ' • Harkâ' es-Sahâbiyye • Harkâ' • Hırnık • Haşef el-Vâdihiyye • Hall
• Halîde el-Mekkiyye • Handef • Hansâ' • Havle bint Sa'lebe • Havle bint
Ca'fer el-Hanefiyye • Hayre • Hayre • Hayru'n-Nisâ Begüm • Hayzürân •
Hayzürân

Dal (د) 245-256

Dahtenûs • Dürrü Şehvâr Hanım • Da'd • Düğa bint Mün'ic • Difak • Difre •
Dilârâm Çengi • Dilşâd Hatun • Dümeyne • Delûke bint Zebbâ' • Denânîr •
Denânîr Cârîye-i İbn Künâse • Dünyâ • Dünyâ • Devlet Hatun • Dehnâ' bint
Mishal

Zel (ذ) 257-264

Zâtü'l-Üzüneyn • Zâtü'l-Hufûf • Zâtü'l-Hâl • Zâtü'l-Hımâr • Zâtü'l-Kurtayn •
Zâtü'n-Nihyeyn • Zâtü'n-Nitâkayn • Zelfâ' • Zelfâ' Cârîyetü İbn Tarhân

Ra (ر) 265-292

Râbia el-Adeviyye • Râbia eş-Şâmiyye • Rebâb • Rebâb Zevcetü'l-Ükayşır
• Rebâb • Rabîha • Rabîha bint Muhammed b. Ali • Rübeyyi' bint en-Nadr
• Receb bint el-Kalîcî • Rahmet • Rudeyne • Ruzeyne • Sultan Radyıye •
Radyıye • Râdiye (Râziye) • Ra'le • Ru'vüm • Rakâş • Rakâş bint Amr b.
Osman • Rakâş bint Âmir • Rukayka bint Ebî Sayfî • Rukayka es-Sekafiyye
• Rukayka bint Nevfel • Hazret-i Rukiyye • Sitti Rukayye • Rukayye • Remle
bint Ebî Süfyân • Remle bint ez-Zübeyr • Remle bint Şeybe • Rumeysâ' •
Rumeykiyye • Rûb Matta • Reyyâ (b. Gıtrîf es-Sülemî) • Reyyâ bint Mes'ûd
b. Rakâş • Reyyâ • Reyhâne bint Sem'ûn • Reyhâne-i Vâlihe • Reyta bint Cizl
• Reyta bint Sa'd • Reyta bint Âsım • Reyta bint Aclân

Ze (ز) 293-324

Zebbâ' • Zebbâ' bint Alkame • Zebâle • Zebrâ' • Zebîbe • Zübeyde Ümmü Ca'fer • Zübeyde el-Kostantiniyye • Zerkâ' • Zerkâ' bint Adıyy • Züğar • Zeliha (Züleyhâ) • Zümrüd • Zinnîre • Zühre • Zeytûne • Zeynü'd-Dâr • Zeynü'l-Arab • Hz. Zeyneb • Sitti Zeyneb • Zeyneb es-Suğrâ • Zeyneb bint Ebî Seleme • Zeyneb bint Ahmed • Zeyneb bint Ahmed Kemâleddin • Zeyneb bint İsmail • Zeyneb bint Cahş • Zeyneb bint el-Hâris el-Yehûdiyye • Zeyneb bint Hadîr • Zeyneb bint es-Sa'dî • Zeyneb bint Süleyman • Zeyneb bint Süleyman • Zeyneb bint eş-Şa'rî • Zeyneb bint eş-Şenûhî • Zeyneb bint eş-Şüveykî • Zeyneb bint et-Tasriyye • Zeyneb bint Abdurrahman • Zeyneb bint Amr • Zeyneb bint el-Avvâm • Zeyneb bint Yahyâ • Zeyneb bint Yûsuf b. el-Hakem • Zeyneb Hatun • Zeyneb Zevcetü Yûsuf • Zeyneb el-Meriyye • Zeyneb el-Vâsile • Zeyneb el-Hilâliyye • Ümmü'l-Hüdâ Zeyneb • Zeyneb bint Abdullah • Zeyneb • Zeyneb • Mısırlı Zeyneb Hanım • Zeyneb

Sîn (س) 325-362

Sâre • Sârre bint er-Raba'î • Sâre bint Abdurrahman • Sâre bint Takıyyüddin es-Sübkî • Sâre • Sübey'a • Sübey'a • Sittü'l-Edeb • Sittü'l-Ümenâ' • Sittü'l-Ehl • Sittü Hadek • Sittü'ş-Şam • Sittü'ş-Şam • Sittü'l-Arab • Sittü'l-Ulemâ • Sittü'l-Fukahâ • Sittü Kureyş • Sittü'l-Kudât • Sittü Kelile • Sittü Miske • Sittü'l-Melik • Sittü'l-Vüzerâ • Sittü'l-Vüzerâ • Süteyte Hatun • Sitti bint Ebî Osman es-Sâbûnî • Süteyk bint Ma'mer • Sitti Hatun • Secâh • Sehîka • Sehîle • Sırrî Hanım • Suâd • Suâd bint Râfî' • Suâd bint Seleme • Sü'dâ • Sü'dâ bint Küreyz b. Rebîa • Sa'de • Sa'de bint Abdullah • Sa'de bint Kumâme • Sa'düne • Seffâne bint Hâtim • Seferâ bint Yâkub • Seken • Sitti Sükeyne • Sellâme ez-Zerkâ' • Sellâme el-Kuss • Sellâme • Sellâme bint Âmir • Sellâme bint Beşir el-Berberiyye • Süleke • Selmâ bint Umeys • Selmâ bint Mâlik • Selmâ bint el-Muhallef • Selmâ el-Bağdâdiyye eş-Şâire • Selmâ el-Mütedelliyye • Selmâ el-Yemâniyye • Selmâ • Selmâ bint Avf b. Rabîa • Selmâ bint el-Haşram • Selmâ • Zâhide Selmâ Hanım • Selîme • Sümeyye • Sümeyye • Sümeyye • Sevâ' el-Anziyye • Sûdâbe • Sevde bint Zem'a • Sevde bint Abdullah • Sûsen • Sûsen • Seyyide bint Abdurrahim • Seyyide el-Halebiyye • Seyyide • Seyyide • Sîrîn

Şın (ش) 363-380

Şâden • Şâriye • Şâiretü'l-Endülüs • Şah Sultan • Şecerü'd-Dürr • Şürâha • Şürâha • Şeref Hanım • Boşnak Şerîfe Hanım • Şeânîn • Şa'sâ' • Şa'vâne •

Şeğab • Şifâ Hatun • Şifâ bint Abdullah • Sitti Şakrâ • Şakrâ bint Müslim et-Tâi • Şakîka • Şakîka • Şakîka bint Mâlik • Şekerpâre • Şelebiyye • Şemrâm • Şemûs el-Cedîsiyye • Şemûs bint Kays • Şevle • Şehde el-Kâtibe • Şehde (el-Halebiyye) • Şehde • Şehri Bânû • Şehrînâz • Şîrîn el-Muganniye • Şeymâ

Sad (ص) 381-396

Sâhibetü'l-Cemel • Sâhibetü'r-Rü'yâ • Sâhibetü'n-Neâme • Sâliha bint el-Mülakkın • Sabîha • Suhr • Sahra • Sıdkı Emetullah Kadın • Sadûf el-Azeriyye • Safvet • Safûrâ • Safiyye bint Huyey • Safiyye bint Şerefeddin • Safiyye bint Mecdüddîn • Safiyye bint Abdülmuttalib • Safiyye bint Yâkut • Safiyye el-Bâhiliyye • Safiyye-i Zâhide • Safiyye • Safiyye Hatun • Safiyye bint Büceyr • Safiyye bint Beşâme • Safiyye bint Sâbit • Safiyye bint el-Hattâb • Safiyye bint Şeybe • Safiyye bint Ebî Ubeyd • Safiyye bint Mahmiye • Savâhib-i Yûsuf • Sahbâ bint Rebîa et-Tağlebiyye

Dad (ض) 397-400

Dubâa • Dubâa bint ez-Zübeyr • Dubâa bint Âmir • Dubâa • Da'f • Dav'u's-Sabâh • Dayfe Hatun • Dayfe

Tı (ط) 401-405

Tabaka • Tasriyye • Tarafe el-Kayyine • Tagây el-Huvende el-Kübrâ • Tûtî Kadın • Taybe

Zı (ظ) 406

Zabye • Zabye bint Vehb • Zabye • Zabye bint Vezîr el-Bâhiliyye • Zılme

Ayn (ع) 407-496

Âişe es-Sıddîka • Âişe en-Nebeviyye • Âişe el-Bâûniyye • Âişe es-Semerkandiyye • Âişe el-Kurtubiyye • Âişe Ümmü Ebî Abdullah • Âişe Hubbâ • Âişe Sittü'l-Îyş • Âişe bint el-Hatîb • Âişe bint Sa'd • Âişe bint Talha • Âişe bint Abdullah • Âişe bint el-Acmâ • Âişe bint el-Adl • Âişe bint Ali • Âişe bint Muhammed • Âişe bint Muhammed • Âişe bint Muhammed • Âişe bint Muhammed • Âişe bint Muaviye • Âişe bint el-Mu'tasım • Âişe bint en-Nesîf • eş-Şeyha Âişe bint Yûsuf ed-Dimaşkıyye • Âişe bint Cerir b. Amr • Âişe bint el-Hâris b. Hâlid • Âişe bint Ebî Süfyân b. el-Hâris • Âişe bint Abdurrahman • Âişe bint Acred • Âişe bint Umeyr • Âişe bint Kudâme

• Âiše • Âiše b. Nemir • Âiše b. Usem • Âbide bint Muhammed el-Cüheniyye
• Abide el-Medeniyye • Âtike bint Zeyd • Âtike bint Şehde • Âtike bint
Abdülmuttalib • Âtike bint Esîd • Âtike bint Hâlid • Âtike bint Avf • Âtike
bint Nuaym • Âtike bint el-Velîd • Âtike bint Mellâe • Âtike bint Yezîd •
Âtike bint Abdullah b. Yezîd • Âtike • Âtike el-Gineviyye • Âtike • Âsiye •
Âliye • Âliye • Âliye • Abbâdiye • Abbâse bint el-Fadl • Abbâse bint el-Mehdî
• Abbâse bint Ahmed • Abde bint Ebî Şevvâl • Abde bint Abdurrahman
• Abde • Able • Able • Abîde bint Ebî Kilâb • Abîde et-Tanburiyye • Itâbe
Ümmü Ca'fer • Utbe bint Afif • Utbe bint Zûrâre • Osmâniyye • Acâizü'l-
Cenne • Acfâ • Acfâ bint Alkame es-Sa'dî • Acûzü Benî İsrâil • Acûzü Kureys
• Acûzü'l-Yemen • Azrâ' • Arûziyye • Arîb • Ureyb Cârîyetü'l-Me'mûn • Azze
• Azze el-Meylâ • Azze bint el-Hâris • Azze bint Ebî Süfyân • İzzetü'l-Melik
• İsmâ • Asmâ' el-Yahûdiyye • İsmetî • İffetî • Afrâ' • Afrâ bint el-Ahmer
• Afrâ bint Ubeyd • Ufeyra el-Âbide • Ufeyra bint Gıfâr • Akîle bint ed-
Dahhâk • Akîle • Akîle • Ukraşe bint el-Atruş b. Revâha • Alemşah Begüm
• Alem es-Semrâ' • Alem el-Medeniyye • Uleyye bint el-Mehdî • Uleyye
bint el-Mansur • Uleyye • Umâre Cârîyetu Abdullah b. Ca'fer • Amâyim
bint Eyyûb el-Hasenî • Amre bint el-Hamâris • Amre bint Düreyd • Amre
bint Abdurrahman • Amre bint Mirdâs • Amre bint en-Nu'mân • Amre el-
Has'amiyye • Amre bint Revâha • İnân • Anz • Unkûde • Anûd • Uneyze •
Avrâ bint Sübey'

Gayn (غ) 497-504

Gâdir • Gâziye Hatun • Gâziye • Gâziye • Gânime bint Âmir • Gâye el-Münâ
• Gadûr bint Kays • Garîbe • Gazzâle • Sitti Gazzâl • Guzeyye • Gassâniyye •
Gufeyra bint Rebâh • Gumeysâ' (Rumeysâ')

Fe (ف) 505-546

Fâhute • Fâria bint Ebi's-Salt • Fâria bint Şeddâd el-Murriyye • Fâria bint
Hemmâm • Fâria bint el-Misver • Fâzile el-Ensâriyye • Fâziletü'z-Zamân
• Fâtumatü'z-Zehrâ • Fâtuma en-Nebeviyye • Fâtuma bint Esed • Fâtuma
bint Ebi'l-Esed • Fâtuma Ümmü Abdullah • Fâtuma bint İbrâhim • Fâtuma
bint İbrâhim • Fâtuma bint İbrâhim • Fâtuma bint el-Ahcem • Fâtuma bint
Ahmed • Fâtuma bint Ahmed • Fâtuma bint Ahmed el-Hasenî • Fâtuma
bint Ahmed er-Radî • Fâtuma bint Ahmed es-Sâati • Fâtuma bint eş-Şihab
Ahmed • Fâtuma bint Takıyyüddin • Fâtuma bint el-Haristânî • Fâtuma bint
el-Harşeb el-Enmâriyye • Fâtuma bint el-Haşşâb • Fâtuma bint eş-Şagrâ

• Fâtuma bint Abbâs • Fâtuma bint Abdülmelik • Fâtuma bint Mervân •
 Fâtuma bint el-Acemî • Fâtuma bint İlmüddin • Fâtuma bint Ömer • Fâtuma
 bint el-Kâsım • Fâtuma bint el-Kadı Kerîmüddin • Fâtuma bint el-Müsennâ
 • Fâtuma bint Muhammed • Fâtuma bint Muhammed • Fâtuma bint Mürr
 el-Has‘amiyye • Fâtuma bint el-Müncâ • Fâtuma bint Nasrullah • Fâtuma
 bint Yahya el-Afif • Fâtuma bint Yezkur • Fâtuma bint el-Yesîr • Fâtuma
 el-Cûzdâniyye • Fâtuma Şeb Safa Kadın • Fâtuma el-Fakihe • Fâtuma-i
 Neysâbüriyye • Ümmü'l-Bahâ Fâtuma • Fâtuma • Fâtuma • Fâtuma bint Rabîa
 • Fâtuma • Fâtuma Ânî • Fâtuma bint el-Hattâb • Fevâtum • Fâkira • Fitne
 • Fahriyye bint Osman • Ferha • Ferengîs Bânu • Ferîde • Şâire Ferîde •
 Füreya • Fidda • Fidda-i Nebeviyye • Fadl • Fadl • Fadl el-Medeniyye •
 Fitnat • Fitnat Hanım • Fekhe bint Zeyd • Fûkeyhe bint Katâde • Fevrek •
 Fevz

Kaf (ق) 547-564

Kadıncık Ana • Kâsım • Kubbetü'd-Dîbâc • Kabîha • Kuteyle bint en-Nadr
 • Kudâme • Kadûr • Kurra • Kurratü'l-Ayn • Kurratü'l-Ayn • Kazîbü'l-Bân •
 Katâmi • Katrû'n-Nedâ • Katûrâ • Kılâbe bint Saîd • Kalem el-Endülüsiyye •
 Kalem es-Sâlihiyye • Kleopatra • Kamer • Kantûrâ • Konkurat Hatun

Kef - Gef (ك - ك) 565-572

Kâ'ib • Kebşe • Kebşe bint Urve • Kebşe bint Ma'dikerib ez-Zübeydiyye •
 Kesîre • Kesîre bint Cübeyr • Kesîre bint Ebî Süfyan el-Huzâiyye • Kerâ •
 Kerîme • Kerîme bint Abdülvehhâb • Kerîmetü'd-Dâreyn • Kerime bint
 Gülsüm el-Himyeriyye • Kerîme bint Esed • Seyyide Gülsüm • Gülsüm •
 Gülsüm bint el-Hâfız • Gülsüm bint Muhammed • Kemâliyye • Kemâliyye
 bint Ali b. Ahmed • Gençşikeb • Kenze Ümmü Şemle • Kösem Vâlide •
 Gevher Begüm Azerbaycânî • Gevher Han Sultan

Lâm (ل) 573-594

Lale Hatun • Lübâbe el-Kübrâ • Lübâbe bint Abdullah • Lübâbe el-
 Müteabbide • Lübâbe el-Kürdiyye • Lübâbe bint Ali • Lübnâ (bint Hubâb) •
 Lübnâ • Lübeynâ • Lübeyne • Latîfe • Lakîta • Lümeys • Leylâ el-Ahyeliyye
 • Leylâ el-Âmiriyye • Leylâ bint el-Hars et-Tağlebiyye • Leylâ bint Hassân •
 Leylâ bint Tarîf • Leylâ bint Kurrân • Leylâ bint Mühelhel • Leylâ • Leylâ
 Hanım • Leylâ bint Mes'ûd • Leylâ bint Hâbis • Leylâ

Mim (م) 595-640

Mâü's-Semâ • Mâcide el-Kuraşıyye • Mâriha • Mâride • Mâriye el-Kıbtıyye • Mâriye Zâtü'l-Kurtayn • Mâriye bint Ca'd el-Abderiyye • Mariye • Mal Hatun • Mâviye • Mâviye bint Abdimenât • Mahpeyker Sultan • Mahama • Mahççek Begüm • Mâhım Ana • Mahmelek Hatun • Müt'a • Mütemenniye • Müteyyim el-Hâşimiyye • Mahbûbe • Mahfi Begüm • Meracil • Merd Hatun • Merzübân • Mervâniyye • Meryem bint İmran • Meryem el-Basrîyye • Meryem bint Ebî Yâkub • Meryem bint Ahmed • Meryem bint el-Kelûtâtî • Meryem el-Mecdeliyye • Müzne bint Mervân • Müsnidetü'ş-Şâm • Mesâbîh • Mısırlı Hanım • Muzğa, Muhha ve Zübde • Mutribe • Muâze • Miklât • Meknûne • Mekkiyye • Mülâe • Melike Hatun • Melike bint eş-Şeref • Melike • Melekî Eveste • Müleyke • Müleyke bint Davud el-Leysiyye • Müleyke • Melîke bint Ebi'l-Hasen en-Nisâbüriyye • Müncâb • Müncibât • Menşim • Menfûse • Menûse • Münije • Münye el-Kâtibe • Mev'ûde • Mûnise • Mühce el-Kurtubîyye • Mihrimah Sultan • Mihrî Hatun • Mihrî • Mehisti • Meysûn • Meylâ' • Meylâ' • Meymûne • Meymûne es-Sevdâ • Meyye bint Dırar ed-Dabbiyye • Meyye bint Tilâbe

Nun (ن) 641-670

Nâile • Nâile bint el-Fürâfusa • Nâile bint Sa'd b. Mâlik el-Ensariyye • Nâile bint Âtike • Nâbiga bint Harmele • Nâciye bint Cürm • Nâhid • Nebt • Nüteyle • Nahle • Nezhûn • Neseb Hatun • Nesibâ • Nüseybe bint Ka'b • Neşvâ • Neşvân bint Abdullah el-Askalânî • Nusaybin • Nüdâr • Nüdâr • Nazîre • Nadra el-Abdiyye • Nu'm • Nu'm • Nu'm • Naîme et-Tâiyye • Nefise et-Tâhire • Nefise et-Tarablusiyye • Nefise Sultan • Nefise • Nefise bint Münye • Nevâr • Nevâr bint Hill b. Adıyy b. Abdimenât • Nevâr Mürrıyye • Nevâr • Nurbânû • Nûr Cihân Begüm • Nihâlî • Nehdiyye • Nilüfer Hatun

Vav (و) 671-678

Vâsile • Vâfide • Vâile ve Vâhile • Vecîhe bint Evs ed-Dabbiyye • Vaşıyye el-Cermiyye • Virse • Vezîre • Veşike • Vefa • Vellâde • Vellâde bint el-Abbâs • Vehbe

He (ه) 679-720

Hâcer • Ümmü'l-Hayr Hâcer • Hâcer Hând • Hâle bint Vüheyb • Hâle bint Huveylid • Hediyye • Hirr bint Yâmin • Hüzeyle • Hümâ Bânû • Hümâ bint

Behmen • Hümaşah Kadın • Hind bint Üsâse • Hind bint Esmâ • Hind bint el-Hars el-Mürriyye • Hind bint el-Huss • Hind bint Zeyd • Hind bint Târik • Hind bint Zâlim • Hind bint Utbe • Hind bint Uzâfir • Hind bint Avf • Hind bint Nu'mân • Hind bint Nu'mân b. Münzir • Hind bint Ka'b • Hind Cariyetü Ebî Muhammed • Hindü'l-Hünûd • Hüneyde bint Sa'saa • Heycümâne • Heleni

Ye (ی) 721-730

Yâsemin es-Seyrâvendiyye • Yâkûte bint el-Mehdî • Yüsrâ bint Lebîd • Yeâd ve Yemâd • Yağmanaz • Yelkutlu • Yemâme • Yehebullah el-Habeşiyye • Yûhâbez

Zeyl (ذیل) 731-766

Âmine bint Ebân • Âmine bint Ali • Aymelek • Uhtü Ali • Uhtü'l-Müzenî • Ervâ • Esmâ • Esmâ İbret • Ümâme bint Nüşbe b. Mürre • Ümmü'l-Hayr • Ümmü'z-Zeyyâl el-Absiyye • Ümmü Sinan el-Müzhiciyye • Emetü'r-Rahîm • Emetü'l-Azîz • Emetü'l-Vâhid • Padişah Hatun • Bûdûr • Bekâre el-Hilâliyye • Belks • Benâtü'l-Hâris b. Hişâm • Benâtü'l-Hâris b. Abbâd • Benâtü Nasîb • Bintü Ebî Ali eş-Şebevî • Bî-dest • Takıyye • Temîme bint Vehb • Tendü • Süreyyâ • Celban Hünd • Hizâm bint er-Reyyân • Halîme bint Muhammed Sâdık • Hâme-Tu • Hanîfe • Hatice • Hatice bint Muhammed b. Ahmed • Hatice bint el-Melik • Hürr-Zâz • Hırnık bint Kuhâfe • Hızâne • Hansâ' • Havle bint el-Ezver • Dârimiyye el-Hacûniyye • Dilâşûb Sâliha Sultan • Delâle-i Muhtâle • Dünya • Râbia • Râbia el-Bermekiyye • Râme • Rakâş • Rukayye • Rûveyde Hanım • Reyyâ el-Ukayliyye • Zerkâ' bint Züheyr • Züleyha • Zümrüd • Zehrâ' el-Kilâbiyye • Zeyneb bint İkrime • Zeyneb bint el-İmâd • Zeyneb bint el-Kâdı • Zeynep bint Muhammed • Zeyneb bint el-Melik • Zeyn Hatun • Zeyne • Sâre • Sâre bint Muhammed b. Âdem • Sübey'a bint el-Ehab • Sittü'l-Hutabâ' • Sittü'd-Dâr • Sittü'l-Kudât bint Abdülvehhâb • Sittü'l-Kül • Sittü'l-Vüzerâ • Süteyte • Sultan Baht • Selül • Sevde bint İmâre b. el-Esed el-Hemedâniyye • Sevdâ el-Arûs • Şeşd • Şemsü'l-Mülûk • Sadûf • Safiyye bint Müsâfir • Dâhiye el-Hilâliyye • Dubâa bint Âmir b. Kurt • Tâhire • Tatran • Zafer Hanım

Kaynakça 767

- Tarih ve Tabakat Kaynakları: / 767
- Arap Dili ve Edebiyatı Kaynakları: / 768
- Türk ve Fars Edebiyatlarıyla İlgili Kaynakları: / 769
- Hadis, Tasavvuf ve Tefsir Kaynakları: / 770

Fihrist 771

Özellikler Fihristi / 771

- Başına Gelen Olaylarla Meşhur Olan Kadınlar / 771
- Birisinin Mâşukası Olan Kadınlar / 771
- Cesaretiyle ve Kahramanlığıyla Meşhur Kadınlar / 772
- Çirkin Huy ve Ahlâksızlığıyla Meşhur Olan Kadınlar / 772
- Darb-ı Mesele Konu Olan Kadınlar / 772
- Devlet İdaresinde Bulunmuş Kadınlar / 773
- Fakîh Olan Kadınlar / 773
- Güzelliğiyle Meşhur Olan Kadınlar / 773
- Hakkında Şiir Söylenmiş Kadınlar / 774
- Hattat Olan Kadınlar / 774
- Hayır ve Salah Ehli Kadınlar / 775
- Hikâyelerde Adı Geçen Kadınlar / 775
- Hocalığıyla Meşhur Olan Kadınlar / 775
- Hünelerleriyle Meşhur Olan Kadınlar / 776
- İlim, Hikmet ve Faziletiyle Meşhur Kadınlar / 776
- Meşhur Kimselerin Zevcesi, Kızı, Annesi vs. Olan Kadınlar / 777
- Muhaddis Olan Kadınlar / 780
- Peygamber Efendimizin Akrabası ve Tanıdığı Olan Kadınlar / 781
- Peygamberlerin Yakını Olan Kadınlar / 782
- Sahâbî Kadınlar / 783
- Şair, Edip ve Fasîh Olan Kadınlar / 784
- Şarkıcı ve Cârîye Olan Kadınlar / 786
- Tuhaflığı ve Ahmaklığıyla Meşhur Olan Kadınlar / 787
- Zühd ve Takvasıyla Meşhur Kadınlar / 788

Darb-ı Mesel Fihristi / 789

Alfabetik Fihrist / 793

Takdim

Osmanlı devrinin büyük âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi'nin, gerçekten bir bilgi ve kültür hazinesi olan bu eserinin –günümüz insanının anlayabileceği şekilde sadeleştirerek– neşredilmesini, geç kalınmış bir hizmet olarak telakki etmekteyiz.

Meşâhîru'n-Nisâ, kendisinden önce kaleme alınmış benzer türdeki eserlerden oldukça farklılık arz eder. Çünkü müellif, eserini, sıkıcı ve monoton bir ansiklopedi şeklinde yazmamış; son derece sağlam, ahenkli ve akıcı üslûbuyla birlikte, yer yer edebî nükte, şiir ve atasözleriyle de eserini süslemiştir.

Bu eseri sadeleştirerek neşre hazırlarken, eser üzerinde yapılması gerekenlerin tamamını yapabildiğimiz iddiasında değiliz. Ancak gücümüz yettiğince bir şeyler yapmak istedik. Şöyle ki:

Müellif eserini, Arap alfabesine göre alfabetik olarak hazırlamış ve isimleri orijinal şekilleriyle yazmıştır. Biz, eserin orijinalliğini bozmamak için bu tertibe dokunmadık. Ancak hal tercümesine yer verilen hanımların orijinal isimlerinin altına, tercümesini de ekledik. Ayrıca eserin günümüz harflerine göre alfabetik kullanımını sağlamak üzere sonuna indeks koyduk.

Müellif eserine aldığı hanımların doğum ve ölüm tarihlerini hicrî olarak vermişti. Biz, bu tarihlerin yanlarına milâdî karşılıklarını da ekledik.

Özellikle sahâbî hanımları anlatırken müellif “*Bu isimde şu kadar daha sahâbî hanım vardır.*” deyip bunların kimler olduğunu –herhalde uzatmaktan sakınarak– belirtmemiştir. Biz, İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l-Ğâbe*'sine dayanarak bu sahâbî hanımların kimler olduğuna, haklarında bulabildiğimiz kısa bilgileri de ekleyerek dipnotlarda işaret ettik. Haklarında bilgi bulamadıklarımızın da sadece isimlerini verdik.

Eser, İslâmî devir Arap ve Türk kadınlarını değil, aynı zamanda Fars dünyasında ve diğer ülkelerde, gerek İslâm öncesi gerekse İslâmî devirde yetişmiş hanımların da hal tercümelerini ihtiva etmektedir. İsimler, günümüz yazı ve neşir tekniğine göre harekeleri konulmuş halde olmadığından, bunların doğru şekilde okunuşlarını tespit noktasında oldukça yorulduk. *Ferheng-i Ziyâ* özellikle Farsça isimleri okumada bize çok yararlı oldu. Bazı isimlerin okunuşlarını da Ömer Rızâ Kehhâle'nin *A'lâmu'n-Nisâ*'sından istifade ile tespit edebildik.

Kitaplarda ve araştırmalarımız neticesinde de tespit edemediğimiz birkaç ismin tahmini okunuşunu vererek dipnotlarda orijinal yazılışlarını gösterdik.

Müellif, Arap edebiyatına olan derin vukûfiyetini bu eserinde de gösterecek Arap Edebiyatı'ndaki nâdir şiirlere yer vermiştir. Ayrıca bunlardan gerekli gördüklerinin müfredâtını da dercederek tercüme etmiş, bir kısmının ise sadece metinlerini vermekle yetinmiştir. Biz de müellifin tercüme etmediği bu şiirlere dokunmadık; eserin orijinalitesini bozmamak için de asıllarını bu neşirde muhafaza ettik.

Gerek isimlerin tespitinde gerekse diğer yerlerde yapmış olabileceğimiz hatalara –ki bir kısmı matbaa hatası da olabilir– muttali olarak bizi haberdar edecek okuyucularımıza şimdiden şükranlarımızı arz etmek isteriz.

Gözden geçirilmiş yeni neşirde büyük emekleri olan kardeşlerimize, özellikle de Osman Kandaz kardeşimize teşekkür ederim

Tabakât eserlerinden istifade ihtiyacında olan talebe-i ulûma hizmette küçük bir katkı olarak düşündüğümüz bu çalışmamızda tevfik ve hidayet Allah'tandır.

Prof. Dr. Bedreddin Çetiner

Şubat 2024

Hacı Mehmed Zihni Efendi Hayatı ve Eserleri

Mehmed Zihni Efendi, İstanbul'un Hızır Bey mahallesinde, 16 Receb 1262 (10 Temmuz 1846) cuma günü doğmuştur. Asıl adı Mehmed'dir. "Zihni" ise, medresede öğrenci olduğu zamanlarda gösterdiği üstün başarı neticesinde fark edilen ileri derecedeki zekâ seviyesine işaret etmek maksadıyla hocası tarafından kendisine verilmiş bir mahlastır. Mehmed Zihni Efendi, bu lakabı sevmiş olmalı ki, bütün eserlerinde ismiyle birlikte kullanmıştır.

Tahsil hayatıyla ilgili pek bilgi bulunmazken kendi gayretleriyle dersler aldığı ve cami derslerine devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca cami derslerine devam edip "ulûm-i âliye şehâdetnâmesi: İcâzetnâme-i esâtîze: Medrese profesörlüğü diploması" aldı. Hususi derslerle Arapça'da kendini ilerletmiştir.

Ayrıca o, Matbaa-i Âmire'de çalıştığı dönemde İstanbul'a gelmiş olan Ahmed Fâris eş-Şidyâk (ö. 1304/1887), Yûsuf el-Esîr es-Saydâvî (ö. 1307/ 1890), Muhammed Mahmud eş-Şenkîfî (ö. 1322/1904) gibi âlimlerle tanışmış ve fikir alışverişinde bulunmuştur. Zira kendi eserlerinde bu duruma işaret etmektedir. Dolayısıyla adı geçen âlimlerden de, öğrencilik çağında olmamasına rağmen, ilim yönünden istifade etmiş olduğu bilinmektedir. Kısaca Mehmed Zihni Efendi'nin kendisini geliştirmedeki en büyük unsurun kendi ilim merakı, ileri derecedeki zekâsı ve üstün gayreti olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmed Zihni Efendi, henüz on yedi-on sekiz yaşlarında iken 1280 Rebûlâ-hir (1864 Eylül) tarihinde Bâbîâlî Meclis-i Vâlâ (Bakanlar Kurulunun üstünde bir nevi yasama organı) Mazbata Odasında iş hayatına başladı. 8 Zilhicce 1283'te (13 Nisan 1867) rütbe-i râbia denilen devlet memurluğu derecesini aldı. 21 Muharrem 1285 (14 Mayıs 1868) tarihine kadar yaklaşık dört sene bu görevine devam etti.

21 Muharrem 1285'te (14 Mayıs 1868) devlet matbaası olan Matbaa-i Âmire'de Takvîm-i Vakâyi'nin (resmî gazete) kâtiplik ve musahhahlik görevine terfi etti. 21 Safer 1296'da (13 Şubat 1879) Mekteb-i Sultânî edebiyat-ı Arabiyye muallimliği, yani günümüz ifadesiyle Arap dili ve edebiyatı öğretmenliğine getirildi. Aynı zamanda Matbaa-i Âmire'deki görevi de devam etmekteydi. Sekiz buçuk ay her iki görevi de birlikte yürüttükten sonra 12 Zilkade 1296'da (28

Ekim 1879) on bir yılı aşkın süreden beri çalıştığı Matbaa-i Âmire'deki görevinden istifa ederek kendisini sadece öğretmenlik mesleğine verdi.

Mehmed Zihni Efendi, Matbaa-i Âmire'de çalıştığı yıllarını ilmi çalışmaları açısından çok verimli geçirdi. Birçok eserini orada çalıştığı yıllarda hazırlamış ve sonraki yıllarda çalışacağı eserlerini de o zamanda tasarlamıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Meclis-i Vâlâ'da dört yıl, Matbaa-i Âmire'de on bir yılı aşkın görev yaptıktan sonra devlet memurluğunun on beşinci, hayatının otuz üçüncü yılında, içindeki öğretme arzusunu tatbik sahasına koyabileceği öğretmenlik mesleğiyle buluştu. Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi ve Mekteb-i Mülkiyye gibi devlet okullarının kadrolu öğretmeni olma imkânına kavuştu.

21 Safer 1296'da (13 Şubat 1879) Mekteb-i Sultânî Edebiyyât-ı Arabiyye muallimliğine getirildi. Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde görevine devam ederken 25 Zilhicce 1300'de (28 Ekim 1883) Mekteb-i Mülkiyye'de de öğretmenlik görevine verildi. Bu tarihten itibaren aynı zamanda her iki okulda da öğretmenlik görevini sürdürmeye başladı. 29 Rebülevvel 1305 (15 Aralık 1887) tarihinde Mekteb-i Sultânî aslî vazifesine fıkıh dersi de ilâve edildi.

Mehmed Zihni Efendi, Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nden yetişmiş pek çok ünlü kişinin de öğretmenliğini yapmıştır. Şair Tefvik Fikret (ö. 1915), *Sahîh-i Buhârî* mütercimi Babanzâde Ahmed Naim Efendi (ö. 1934) ve İsmail Hikmet Ertaylan (ö. 1967) bunlardandır.

Mehmed Zihni Efendi, 25 Zilhicce 1300'de (28 Ekim 1883) Mekteb-i Sultânî'deki görevi devam etmek üzere Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne'de usûl-i fıkıh muallimliğine tayin olunmuştur. 20 Safer 1310 (12 Eylül 1892) senesinde ikinci ve üçüncü sınıfların Arapça dersleri ilâve edilmiş, 11 Rebülâhir 1312'da (11 Ekim 1894) da iki saat "fıkı-ı şerif" ilave edilmiştir. Mehmed Zihni Efendi, 19 Rebülâhir 1324'te (12 Haziran 1906) Mekteb-i Mülkiyye'deki öğretmenlik vazifesini bırakmıştır.

Mehmed Zihni Efendi, Mülkiyede hocalık yaptığı yıllarda öğrencileri tarafından çok sevilmekteydi. Zira onlarla yakından ilgilenerek; sevgi, şefkat, espri ve müsamahalı yaklaşımlarıyla hâfızalarında tatlı hâtıra izleri bırakan öğretmenler arasında yer almaktaydı. Onunla ilgili hâtıra kaydedenler de ondan sevgi ve övgüyle bahsetmektedirler. İstiklâl Marşı şairi Mehmed Âkif Ersoy (ö. 1936) ve filozof doktor Rıza Tefvik'in (ö. 1949) de Zihni Efendi'ye öğrencilik yapmış oldukları anlaşılmaktadır.

Mehmed Zihni Efendi, yukarıda bahsi geçen görevleri devam etmekte iken, 20 Şâban 1309 (20 Mart 1892) tarihinde II. Abdülhamid'in emriyle, Maarif Nezâretinde beş âzadan oluşan Tedkîk-i Müellefât (yazılı eserleri inceleme) Komisyonu üyeliğine tayin edildi. 7 Cemâziyelâhir 1312 (5 Aralık 1894) tari-

hinde, aynı nezârette faaliyet sürdüren Meclis-i Kebîr-i Maârif âzâlığı ek görev olarak verilmiştir. Bu görev ellerde dolaşan meşhur eserleri ve saygın İlmî kişiliğinden dolayı padişah iradesiyle verilmiştir. 21 Zilhicce 1326 (14 Ocak 1909) tarihinde emeklilik yaşını doldurmuş olmasına rağmen Meclis-i Maârif Dâire-i İlmiyye'nin tavsiyesiyle memuriyeti devam ettirilmiş ve bu durum “Hey'et-i Vükelâ kararı” ile istisna tutulmuştur.

Mehmed Zihni Efendi, Bâbiâli'deki devlet görevinde bulunduğu esnada bir takım rütbe ve dereceler almıştır. Mehmed Zihni Efendi'nin devlet görevinde bulunduğu yılların büyük bir kısmı II. Abdülhamid döneminde geçmiştir. Dolayısıyla aldığı yüksek kademeli devlet görevlerini ve madalyaları onun zamanında elde etmiştir.

Mehmed Zihni Efendi uluslararası alanda da ödüle lâyık görülen bir İslam âlimi olmuştur. 6 Eylül 1888 (29 Zilhicce 1305) tarihinde Stockholm'de toplanan Müsteşrikin Cem'iyet-i İlmiyyesi: Uluslararası Oryantalistler İlmî Kongresi'ne gönderdiği basılmış eserlerinden dolayı kendisine İsveç ve Norveç hükümeti tarafından altın madalya verilmiştir. Mehmed Zihni Efendi'ye Müsteşrikler Cemiyeti tarafından verilen bu madalya, halen Galatasaray Lisesi binasının giriş kısmında yer alan Galatasaray Lisesi Müzesi'nde duvarda bir camekân içinde, Zihni Efendi'nin oğlu Ali Rânâ Bey'e yazdığı mektubun aslı ile birlikte muhafaza edilmektedir.

Mehmed Zihni Efendi 15 Receb 1294'te (26 Temmuz 1877) “Mısır” isimli Mısır gemisiyle İskenderiye'ye gitmek üzere yolculuğa çıkmıştır. O günlerde çeşitli sahalarda ün yapmış kadınların hayat hikâyelerini ihtiva eden *Meşâhîrun-Nisâ* isimli eserini hazırlamakla meşguldü. I. cilt temize çekilmiş ve basılması için matbaaya bırakılmış; II. cildin de Afra Hanım'ın yer aldığı 64. sayfasına kadar temize çekme işlemi bitirilmişti. Daha sonra Mehmed Zihni Efendi, temize çekme işlemine gemide devam etmiştir. Amra el-Has'amiyye isimli hanımın hal tercemesinde, 26 Receb 1294 (6 Ağustos 1877) tarihini düşerek yaptığı açıklamadan, Mısır'ın İskenderiye şehrine ulaşım yerleştiği ve eserin geri kalan kısmını temize çekmeye orada devam ettiği anlaşılmaktadır. Mehmed Zihni Efendi Mısır dönüşü, eserin II. cildi basılırken bahsi geçen sayfaya düştüğü dipnotta, Mısır'da bulunma sebebini, Hasan Râsim Paşa'nın (ö. 1299/1882) oğluna özel öğretmenlik yapmak olarak açıklamakta ve bu amaçla orada üç ay kadar kaldığını belirtmektedir. Mehmed Zihni Efendi Mısır'da kaldığı süre içerisinde Arapça'nın halk arasında kullanımıyla ilgili gözlem ve değerlendirmelerde bulunmuş ve bu tespitlerine Arapça öğretimiyle ilgili eserlerinde, sırası geldikçe yer vermiştir. Daha sonra hazırladığı bir eserinde de, Mısır'da medfun olan seyyidât-ı tâhirâttan Sitti Sükeyne hazretlerinin kabrini bu seyahati esnasında

ziyaret ederek şerefmenend olduğunu belirtmektedir.

Kaynaklarda ilim ve irfanı övülen Mehmed Zihni Efendi'nin ahlâkî faziletleri, bilhassa vera' ve takvâsı ile de eşine ender rastlanır bir zat olduğu bildirilmekte; hadis ve tasavvuf ilimlerinde de derinliğe sahip âlimlerden olup turuk-âliyyeden "Halvetiyye" müntesibi olduğu bilmektedir.

Mehmed Zihni Efendi, 17 Muharrem 1332 (17 Aralık 1913) Çarşamba günü İstanbul'un Beylerbeyi semtinde Şemsi Bey sokağında bulunan köşkünde vefat etmiştir. Vefat haberi ertesi günkü gazetelerde üzücü bir olay olarak yer almış ve bir sonraki gün (19 Aralık) Beylerbeyi Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra aynı semtte bulunan Küplüce Camii yakınındaki mezarlıkta toprağa verilmiştir. Mehmed Zihni Efendi'nin defnedildiği yer, şu anda "Tarhan ailesi" aile mezarlığına dönüştürülmüştür.

Mehmed Zihni Efendi, hicrî takvime göre altmış dokuz yıl, altı ay, bir gün; milâdî takvime göre; altmış yedi yıl, beş ay, yedi günlük bir ömür sürmüştür. Vefatını takip eden günlerde Mehmed Zihni Efendiyi seven kişilerce çeşitli gazete ve dergilerde, onu öven ve vefatına duyulan üzüntüyü ifade eden yazılar ve şiirler yayımlanmıştır. Basında yayımlanan bu yazılardan Tâhirü'l-Mevlevî'nin (1877-1951), Mehmed Zihni Efendi'nin vefatına tarih düşürdüğü şiirini aşağıya almanın uygun olacağını düşünüyoruz:

<i>Yine hayfâ ki sîne-i vatanı</i>	<i>Bir ziyâ-ı müessir incitti</i>	
<i>Yine bir fâzıl-ı yegânesini</i>	<i>İlim ve irfân cihânı kaybetti</i>	
<i>Son zamanlarda âlem-i İslâm</i>	<i>Ne mühim zâyîât ile bitti!</i>	
<i>Düştü bir nev-hasâr ma'rifete</i>	<i>Hacı Zihni Efendi de gitti</i>	(1332)
<i>Adne pervâz eden o rûh-ı güzîn</i>	<i>Bulsun alâ merâtibi âmîn</i>	
	<i>Tâhirü'l-Mevlevî</i>	

Çocukları ve Torunları

Mehmed Zihni Efendi'nin eşi Mevhibe Hanım'dan üç çocuğu olmuştur. Bunlar sırasıyla Hâdiye Hanım, Selma Hanım ve Ali Rânâ Tarhan'dır.

İlmî ve Edebî Şahsiyeti

Şüphesiz ki Mehmed Zihni Efendi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişmiş büyük İslâm âlimlerinden biridir. Onun önemli ve büyük bir ilmî şahsiyet olduğunu Batılı bilim adamlarından Helmuth Ritter (ö. 1971), Türk talebeleri karşısında şu değerlendirmesiyle dile getirmektedir: "Siz kendi kıymetlerinizi bilmiyorsunuz, değerli şahsiyetleri tanımıyorsunuz. Öyle büyük şahsiyetler yetiştirmişsiniz ki, onlar Avrupa'da olsalar, biz onları baş tacı ederdik. Onlardan birisi de bu Mehmed Zihni Efendi'dir."

İslâmî ilimlerin hemen her sahasında söz sahibi olabilecek derecede bir donanıma sahip olmakla birlikte, zamanında Arapça mütahassıslarının en önde geleni olarak tanınmıştır. Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi ve Mekteb-i Mülkiyye'de Arapça, fıkıh ve kelâm öğretmenliklerinde; Meclis-i Maârif âzâlıklarında bulunarak Osmanlı ilim ve kültürünün gelişmesine büyük hizmetler etmiş; bilhassa Arapça öğretimi ve fıkıh hususunda büsbütün yeni ve faydalı bir çığır açmıştır. Tahsilini bitirir bitirmez eser yazma teşebbüsünde bulunmuş, bu uğraş ve gayretini ömrü boyunca sürdürmüştür. Arapça öğretimine dair yazdığı eserler kendisinden sonra da yıllarca devlet okullarında okutulmuş, Arapça'daki derin bilgisiyle meşhur olmuş şahıslar tarafından takdirle karşılanmıştır.

Mehmed Zihni Efendi, eserlerinde sadece bilgi vermekle yetinmemiş; bilginin etkinlik kazanmasını, yani insan hayatında amele dönüşmesini hedeflemiştir.

Mehmed Zihni Efendi gurur, kibir, kendini beğenmişlik duygularından uzak; mütevazı bir şahsiyetti. O Matbaa-i Âmire'deki görevinden sonra Osmanlı Devleti'nin en önemli okulları olan Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi ve Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne gibi okullarda öğretmenlik; yüksek düzeyli komisyon ve meclislerde üyelik ve başkanlık görevlerinde bulunduğu halde o tarihlerde basılan kitaplarının kapağında unvanını belirtmemiştir. Onun kendisi için seçtiği unvan, bir kulun âcizliğini ve her zaman yüce yaratıcısına muhtaç olduğunu ifade eden şu cümle olmuştur: "el-abdü'l-fakir ilâ rabbihî'l-ganiyyi" (zengin rabbine muhtaç fakir kul). Eserlerinin içinde de başka bir eserinden söz etmesi gerektiğinde tevazu ifadeleriyle söz etmektedir. Ayrıca o ilerleyen yaşına ve Meclis-i Maârif başkanlığı gibi önemli bir makamda bulunmasına rağmen, Osmanlı başşehirinde bulunan âlimlerden ders almaktan da geri durmamıştır.

Meseleleri yüzeysel değil, derinlemesine inceleyen çok titiz bir dikkate sahipti. Tecvitle ilgili yazdığı eserde, Kur'ân-ı Kerîm'de kelimelerin yazılışını en ince ayrıntılarına varıncaya kadar ele almış; aynı kelimenin çeşitli yerlerdeki farklı yazılışına dikkat çekmiş, yazı kaidelerine uygun olanlarını veya olmayanlarını belirtmiştir. Ele aldığı bir kelimenin Kur'an hattında yazılmamış bir harfine bile dikkat çekmiştir.

Mehmed Zihni Efendi, yeri geldiğinde kendi hatasını bile dile getirmekten geri durmamaktadır. Eleştirel bakış açısını kendisine yönelterek, kendi hatalarına da işaret ettiği, bazen bilmediğini açıkça ifade ettiği görülmektedir. Ayrıca o, kendisinin başkaları tarafından eleştirilmesine de son derece hoşgörülü bakmış, kendisini eleştiren kimselere kin gütmemiştir.

Mehmed Zihni Efendi'nin önemli özelliklerinden birisi de, eserlerinde verdiği bilgileri sürekli kontrol ederek güncelleştirmesi ve sahasıyla ilgili yayınlara

rı takip etmesidir. Eserlerini sürekli kontrol ederek yanlışlarını kitap sonunda veya başında sunduğu doğru yanlış cetvelleriyle gösterdiği gibi eserlerinin muhtelif yerlerinde de dikkat çekerek düzeltmektedir. Meselâ sarf kısmında unuttuğu bir bilgiyi nahiv kısmında hatırlatarak düzelttiği görülmektedir.

Mehmed Zihni Efendi'nin iyi bir genel kültüre ve ince bir edebî zevke sahip olduğu kitaplarından anlaşılmaktadır. Yukarıda sayılan bütün özelliklerinin yanında o, öğrencileri tarafından çok sevilen bir öğretmen olarak da dikkati çekmektedir. Mehmed Zihni Efendi öğrencilerini çok seven onlara anlayış ve müsamaha ile davranan bir kişiliğe sahipti. Bu hal ve davranışının doğal sonucu olarak da öğrencileri tarafından çok sevilmekte, yıllar sonra bile özlemle anılmaktaydı.

HÂTİRATI:

İ. Hakkı Ertaylan Anlatıyor:

Fesüphanellah

Türkçe kısmındaki hocalarımız, yurdumuzun medâr-ı iftiharî olan insanlardı. Başta müdürümüz Abdurrahman Şeref Bey hocamız vardı. Edebiyat-ı Arabiyye hocamız Hacı Zihni Efendi ise bir insan değil, adeta bir melekti. Üç senelik hocalığı esnasında ruhu incitecek tek bir kelime ağzından çıkmamıştı. Asil, necip, halim, selim bir insandı. Hem âlim hem muallimdi hem de müşfik, mülayim bir öğretmendi. Âdeta bir babaydı.

Arapçayı, güya, evvelki sınıflarda öğrenmiş olduğumuz için bize Arap edebiyatından parçalar yazdırır, okutur, izah ederdi. Kelimelerin mânaları üzerinde durur, güzel sözlerle alâkamızı canlandırır. Büyük şairlerin hayat hikâyelerinden kısa bilgiler verirdi. Bıkmadan, usanmadan anlatırdı. Bazen tahtaya kaldırdığı bir talebe sorularına cevap veremezse mülayemetle:

“Rahatsız mıydın oğlum? Vakit mi bulamadın?” diye sorar, ardından:

“Gelecek defa çalışırsın yavrum! Otur oğlum!” derdi. Aynı çocuğun üçüncü defa cevap veremediğini gördüğü zaman müteessir olur, yumuşak eliyle kır düşmüş sakallarını sıvazlayarak:

“Fesüphanellah!” derdi. Bu, onun en acı sözüydü.

Nasıl Olur Efendim

Bir bayram günüydü. Hacı Zihni Efendi'yi ziyarete gitmiştim. O da bizim gibi Beylerbeyi'nde otururdu. Babamla da tanışıklardı. Bizim evin arka tarafında "Mezarlık Sokağı" denilen sokakta bir evi vardı. Bu sokakta Şehzade Tevfik

Efendi'nin de yazlık köşkü vardı. O yokken gider, bahçesindeki beyaz tavus kuşlarını seyrederdik.

Mükâleme esnasında oğlu Şadi'nin durumu söz konusu olmuştu. Çok mustarip olan Zihni Efendi acı acı:

“Benim gibi bir adamın torunu oyuncu olur mu, efendim!...” demiş ve ağlamıştı. Allah gani gani rahmet eylesin!

Ahmed Ekrem Engür anlatıyor:

Sana Şimdi Kitapsız Mı Diyelim?

Merhum Hoca, son ve umumî imtihanlara yakın bir dersinde talebeyi yoklamak istedi. Bizim sınıfın ileri gelen çalışkan talebesi ekseriya ön sıralarda otururlardı; 9 ve 14 numaralı Suriyeli iki Zeki (Zeki Kadri ve Zekiyül-Hatîb), İzmir tahsilli 36 Saffet (Tuncay), 31 numaralı Bahâ Tevfîk, 90 numaralı Şükrü, sınıfın birincisi Arnavut, 63 Abdurrahman hep ön sıralarda idiler. Hoca bunlara birer birer sordu. Her birinden güzel güzel cevaplar da aldı. Dersin sonuna az kalmıştı. O esnada, Hoca'nın hitabı bana yöneldi:

“79, hani senin önünde kitabın?” dedi. Ben:

“Yanlışlıkla başka bir ders kitabı getirmişim, affedersiniz.” deyince Hoca merhum gülerek:

“Ya! Ekrem, sana şimdi kitapsız mı diyelim?” deyince bütün sınıfı birdenbire bir gülme aldı. Ben utancımдан kıpkırmızı kesilmiştim. Bereket versin paydos zili çaldı da o mahcup hâl ve vaziyetten çabuk kurtuldum.

ESERLERİ

A) Arap Dili ve Öğretimi:

1. *el-Müntehab fî ta'limi lugati'l-Arab* (İstanbul 1303). Arap sarfına dair kapsamlı bir eser olup sarf kalıplarıyla ilgili çok sayıda kelime, Türkçe karşılıklarıyla birlikte “temrin” başlığı altında; âyet, hadis ve diğer Arap edebiyatı kaynaklarından seçilmiş nesir ve şiir örnekleri de “emsile” adıyla verilmiştir.

2. *el-Muktedab mine'l-Müntehab fî ta'limi lugati'l-Arab* (İstanbul 1304). Bir önceki eserin özeti olup i'lâl ve idgam konuları “Teznîb” başlığı altında eserin sonuna eklenmiştir.

3. *el-Müşezzeb (Mektebü edeb fî sarfi ve nahvi lisâni'l-Arab, el-Mürteeb fî sarfi ve nahvi lisâni'l-Arab; “Sarf kısmı”, İstanbul 1307, 1311, 1327)*. Önceki iki eserin özettir. Ali Nazîmâ bu üç kitabı *Miftâhu'l-Müntehab ve'l-Muktedab ve'l-Müşezzeb* adıyla özetlemiştir (İstanbul 1307).

4. *el-Muktedab* (İstanbul 1303-1304) “Nahiv kısmı”. Arap nahvine dair kapsamlı bir eser olup sonunda Arapça edatlar alfabe sırasına göre açıklanmıştır.

Birinci ve dördüncü kitap *el-Müntehab ve'l-Muktedab fi kavâidi's-sarf ve'n-nahv* adıyla tekrar yayımlanmıştır (İstanbul 1981).

5. *el-Müşezzeb fi sarfi ve nahvi lisâni'l-Arab* (İstanbul 1311) “Nahiv kısmı”. Bir önceki eserin özetidir. Sarf ve nahve dair el-Müşezzeb adlı özetlerle ilgili olarak Gökhan Sebati Işkın tarafından Arapça'ya tercüme edilerek *Muhammed Zihnî Efendi ve kitâbühû el-Müşezzeb fi sarfi ve nahvi lisâni'l-Arab* adıyla Pakistan'da yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Arslan, s. 108).

6. *el-Kavlü'l-ceyyid fi şerhi ebyâti't-Telhîs ve şerhayhi ve hâşiyeti's-Seyyid* (İstanbul 1304, 1327; Kazan 1321/1903). Hatîb el-Kazvî'nin belâgata dair *Telhîsü'l-Miftâh*'ı ile Teftâzânî'nin buna yazdığı *el-Mutavvel ve Muhtasarü'l-me'ânî* adlı şerhlerde ve Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin *el-Mutavvel*'e yazdığı hâşiyedeki 649 beytin Türkçe izahı ile şairleri hakkında bilgi veren bir eserdir.

7. *Kitâbü't-Terâcim* (İstanbul 1304). Arapça öğretiminde okuma metni olarak kullanılmak amacıyla yüz altmış kadar âlim ve edibin Arapça biyografilerini ihtiva etmektedir. Eser tamamen Arapça'dır.

8. *Feyz-i Yezdân Tercüme-i Nasihatü'l-ihvân* (İstanbul 1292). Zeynüddin İbnü'l-Verdî'ye ait yetmiş yedi beyitlik *Lâmiyye*'nin izahlı tercümesidir.

9. *Atvâku'z-zeheb Tercümesi* (İstanbul 1290). Eser Zemahşerî'ye aittir. Ahlâkî ve edebî öğütler, ilim ve hikmet değeri taşıyan cümlelerden oluşan bu eserin Said Efendi ile birlikte yapılan açıklamalı çevirisidir.

B) İslâmî İlimler:

1. *Ni'met-i İslâm*. (İstanbul 1310-1324) Eserin birinci kısmında akaidle ilgili çok kısa bir girişten sonra tahâret, namaz, oruç ve zekât konuları, ikinci kısımda hac, avlanma, hayvan kesimi, kurban ve akıka bahisleri işlenmiştir. Üçüncü kısım *Münâkehât ve Müfârakât* adıyla hazırlanmış olup fikhun nikâh, talâk, eymân ve radâ bölümlerini içermektedir. Eser müellife büyük şöhret kazandırmıştır.

2. *Usûl-i Fıkıh (Husûlü'n-nekh fi usûli'l-fıkh)*; İstanbul 1309).

3. *Elgâz-ı Fıkhiyye* (İstanbul 1309).

4. *Hanımlar İlmihali* (İstanbul 1313).

5. *Kızlar Hocası (Küçük Hanımlar İlmihali)*; İstanbul 1312, 1316, 1324).

6. *el-Muhtasarât fi mesâili't-tahârât ve'l-ibâdât* (İstanbul 1332). *Ni'met-i İslâm*'ın özeti olup Diyanet İşleri Başkanlığı'nca el-Muhtasarât ismiyle tekrar neşredilmiştir (Ankara 1957).

7. *el-Hakâik mimmâ fi'l-Câmii's-sagîr ve'l-Meşârik min hadîsi hayri'l-halâik* (İstanbul 1310; II, 1311). Eserin yazma halindeki cüzleri Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'ndedir (nr. 293, 294, 295).

8. *el-Kavlü's-sedîd fi ilmi't-tecvîd (Tevvîd-i Cedîd)*; İstanbul 1328).

9. *Tuhfetü'l-erîb fî'r-reddi alâ ehli's-salîb Tercümesi* (İstanbul 1291). Abdullah b. Abdullah et-Tercümân'a ait eserin Said Efendi ile birlikte yapılan çevirisi olup *Hristiyanlığa Reddiye* adıyla yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 1965).

10. *el-Münkızu mine'd-dalâl Tercümesi* (İstanbul 1287). Gazzâlî'nin eserinin Said Efendi ile birlikte tercümesidir.

11. *Sihâmü'l-isâbe fî kenzi'd-daavâti'l-müstecâbe* (İstanbul 1313). Sü-yûtî'nin makbul dualara ve duanın kabul şartlarına dair eserinin çevirisidir.

C) Biyografi:

1. *Meşâhîrü'n-nisâ* (I-II, İstanbul 1294-1295). İslâm öncesi ve İslâm döneminde ilim, edebiyat ve siyaset alanında meşhur olmuş Arap, Türk ve İranlı 1165 kadar hanımın biyografisini içeren bir ansiklopedidir. Zamanın kız öğretmen okullarında okutulmak üzere Maarif Nezâreti'nin isteği üzerine hazırlanan eseri Muhammed Hasanhan İ'timâdüssaltana, *Hayrât-ı Hisân* adıyla Farsça'ya çevirmiştir (I-III, Tahran 1304-1307).

2. *Buğyetü't-tâlib fî tercemeti Tuhfeti'r-râgıb* (İstanbul 1332). Kalyûbî'nin, Mısır'da kabirleri meşhur olan bazı Ehl-i beyt büyüklerinin biyografisi ve menkıbelerini içeren *Tuhfetü'r-râgıb* adlı eserinin tercümesidir.

D) Tashih ve Ta'likleri:

Sahîh-i Buhârî (I-VIII, İstanbul 1315); *Sahîh-i Müslim* ("Kitâbü'l-cihâd"ın kırk üçüncü babı "Gazvetü Hayber"e kadar; İstanbul 1329-1332); Radıyyüddin es-Sâgânî, *Meşâriku'l-envâri'n-nebeviyye* (İstanbul 1311); İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr* (İstanbul 1292); Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu's-Şâfiye* (İstanbul 1290); Seyyid Abdullah el-Hüseynî, *Şerhu's-Şâfiye* (İstanbul 1293).

Kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Sarf-ı Arabî, Tes-hîlü't-tahsîl, Şerhu Ebyâti'l-İsfehendî, Mekteb-i Sultânî, Kavâid-i Türkiyye Risâlesi, İktibâsü'l-envâr fî tercemeti'l-Menâr, Düstûrül-muvahhidîn, Terceme-i Tuhfetü'l-mülûk*.¹

¹ **Hayatı için kaynak:** Hamza Ermiş, *Mehmed Zihni Efendi Hayatı, Eserleri ve Arapça Öğretimindeki Yeri*, İsam, İstanbul 2011.

Hâtırat için kaynak: Ahmet Turan Arslan, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi: Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, İFAV, İstanbul 1999.

Eserleri için kaynak: Hüsnü Kılıç, "Mehmed Zihni Efendi" maddesi, *DİA*, c. 28, Ankara 2003.

مشاهير النساء
Meşâhirü'n-Nisâ'

İlimde | Sanatta | Siyasette | Tarihte

Meshur Kadınlar

Hacı Mehmed
Zihni Efendi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(ا)

Elif

Nükte: Elif lafzı dikey şekilde ve harekesiz mâruf harfin ismi olup harekelisine hemze ismi verildiği cihetle, bu babda yazılı isimlerin baş harfleri olan “elif” harflerinin hep harekeli cinsinden olması zaruretine mebnî, burada “elif harfi” yerine “hemze harfi” demek lâzım gelir idiye de “hemze” tâbiri harekeli ile sükûnlu olanı fark için ihdâs olunmuş bir isim olup o harfin asıl adı olmadığına mebnî alınmamıştır. “He-me-ze” maddesinin Arap dilinde mânası, “Bir şeyi sıkıkmak ve sıkıştırmak” demektir.

Lügat kitaplarında zikredildiğine göre a'râbîye yani bedevî olan Arap'tan birine الفأر أنهمزة الفأر diye sormuşlar ki maksat “Fâre فارة lafzını فأر diye hemzeler misin?” demek olarak lügat tashihi olduğu halde a'râbî “hemz”in lügat mânasından başkasını bilmediği cihetle bu soruyu “Sen fare tutar mısın?” mânasına alarak السنور يهَمْزها “Fareyi kedi sıkır.” diye cevap vermiştir.

1 **Âzer Hümâyûn** | أذر همايون

Eski İrânlılardan ve *Burhân-ı Kâtı*'da tayin olduğuna göre Sâm neslinden bir sâhire (sihirbaz kadın)dır ki İsfahan ateşgedesinin hizmetçisi idi. İskender'in yakınlarından olan Hakîm Belinas ile evlendiği için mezkûr hakîmin sihirbaz olduğu söylenir.

2 **Ârâm Cân** | آرام جان

Levliyân-ı Hind'den yani Hindistan'ın yüzleri açık dansöz kadınlarındanır. Ârâm Cân değil, âfet-i cân idi. *Sahâifü'l-Ahbâr*'da Hindistan'ın 966 senesi olaylarında mezkûrdur.

3 **Âzâd** | آزاد

Ashabın ileri gelenlerinden Fîrûz ed-Deylemî hazretlerinin amcazadesi ve Şehr b. Bâzân cenâblarının zevcesi olup uğurlu huyları olan bir kadındır ki Asr-ı saâdet'in sonlarında peygamberlik davası (iddiası) ile Yemen'de ortaya çıkan Esved el-Ansî habisinin idamı işinde faydası olmuş ve bu sebeple tarihlerde namı kalmıştır. Bazı kitaplarda ismi Merzûbân olmak üzere gösterilmiş

ise de burası İbnü'l-Esîr'in *Kâmil*'inin ifadesine müstenid olduğundan tercih edilip "Merzübân" ismiyle de inşaallah (م) "mîm" harfinde (sayfa 607) ima olunacaktır. Merhum Âsım bunu, *Siyer-i Halebî* tercümesinde bizzat Bâzân'ın – Şehr b. Bâzân değil– zevcesi olmak üzere beyan ettiği cihetle gaflet etmiştir.

Adı geçen Fîrûz ed-Deylemî ile Şehr b. Bâzân aslında İranlı olup Yemen'i istilâ eden Habeş ordularını oradan tard u def etmek için Kısra tarafından gönderilen İran askerinin reislerindendi. Yemen'de yerleşip kalmışlar ve aslı ehl-i Yemen'den İranlıoğulları ve zâdegân müeddâsında olarak ابناء "ebnâ" diye mümtaz olmuşlardır. Asr-ı saâdeti idrak ile imanla şerefleñip asıl imtiyaza erişmişlerdir. Müşârünileyh Şehr'in babası Bâzân şol zât-ı şeriftir ki Asr-ı saâdet'le Kısra tarafından Yemen'de vâli iken hicretin yedinci yılında Resûlullah tarafından İslâm'a davet için civar meliklere yazılan mektuplardan Kısra'ya giden mektubu o esnada Kısra, yani İran şâhı olan Hüsrev Pervîz yırtıp parça parça ettikten sonra "Şu Hicaz tarafında nübüvvet iddiasında bulunan adamı bana gönder." diye emir yollayıp o dahi Yemen'den Resûl-i Ekrem hazretlerine Kısra'nın emrini tebliğ ile "Hemen Kısra cânibine varasın." diye bir mektup yazıp iki memur ile Medîne-i Münevvere'ye göndermiş ve memurlar gelip Resûlullah'ın huzuruna girerek mektubu takdim ettiklerinde Resûlullah'tan, "Pervîz'e, Allah tarafından oğlu Şîrûye musallat olup onu öldürdüğü, İslâm devletinin yakında Kısra saltanatının eriştiği yerlere ereceği" cevabıyla "Bâzân'a söyleyin imana gelsin." emrini alarak Yemen'e dönüp durumu bildirdiklerinden, birkaç gün sonra Şîrûye tarafından babasının öldürüldüğüne dair ve Hz. Peygamber'e taarruz olunmamasını bildirir mahiyetteki emir üzerine, nezdinde Peygamberimiz'in mucizesinin doğruluğu zâhir olarak İslâm'a gelmiş ve ondan sonra da Yemen'de Resûlullah adına vâli olarak kalmıştır. Maiyetinde bulunan bütün İranlılar da o zaman imana gelmişlerdi. *Kâmil* isimli eserde beyan olduğuna göre Bâzân hayatta iken Yemen bütününüle onun uhdesinde olup vefatından sonra müteaddid vâliler uhdesinde verilmiştir ki o sırada Bâzân'ın oğlu Şehr de San'â vâlisi olmuştur. Fîrûz ed-Deylemî hazretlerinin İslâm'a gelmesi daha eskidir. Kısra'nın emri gereğince Peygamberimiz'in durumunu öğrenmek üzere Yemen'den önce Medîne-i Münevvere'ye geldiğinde müslüman olmuştur.

İstirad:

Bâzân'ın o vakitte Resûlullah'ın huzuruna gönderdiği memurların yüzleri tıraşlı imiş, Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz hazretleri yüzlerine bakmaktan hoşlanmayarak:

"Size böyle sakal ve bıyıklarınızı tıraş etmeyi kim emretti?" diye sorduklarında, onlar da Kısra'yı kastederek:

“Rabbimiz emretti.” cevabını vermeleri üzerine:

“Benim Rabbim bana sakalımı koyuvermeyi ve bıyıklarımı kısaltmayı emreyledi.” buyurmuştur.¹

Esved el-Ansî’ye gelince; bu adam Benî Müzhic kabilesi aşiretlerinden Ans adlı bir aşirete mensup Abhele b. Kâ’b b. Avf isminde bir hokkabaz herif idi ki önce İslâm’a gelmiş, vedâ haccından sonra irtidad etmişti. Kâhinlik ve hokkabazlık mahareti ve sözünün tesiri münasebetiyle, bir takım akılsız ve aşağılık (sefih) kimselere “Ben peygamberim.” diye bazı işler izhar eder (yapar) ve onları o yüzden aldatıp dalâlete düşürür. Daima yüzü örtülü olduğundan kendisine “zü’l-himâr” denirdi. Himâr, Arapça’da başörtüsü mânâsındadır. Bir de merkebi vardı. Ona, –eşek oynatanlar gibi– “Secde et” dedikçe secde eder, “Terslen” dedikçe terslenir olduğu için zü’l-himâr (eşek sahibi) diyenler de olmuştur. Ona tâbi olanlar, kadınları eşeğinin tersi ile kokularlar, yani onun pisliğini koku (tır) addedip üstlerini başlarını onunla pislerlerdi. Kendisine başlangıçta Müzhic kabilesi tâbi olup Esved el-Ansî o kuvvetle Negrân’ı kendine tâbi kılmıştır. Negrân üzerine yürüdüğünde Resûl-i Ekrem’in vâlisi Amr b. Hâzim’i oradan çıkarıp daha sonra San’a’ya varmıştır. San’a’yı da zaptedip orada vâli olan Şehr b. Bâzân’ı ve kayınpederini katl ü idam ederek fesad dairesini büyütmüş, bu suretle Yemen’deki İslâm memurlarına perişanlık vermiştir. Hatta o esnada Yemen’de İslâm’ın ahkâmını öğretme vazifesiyle Peygamberimiz tarafından gönderilmekle ve orada bulunan Muâz b. Cebel hazretleri memuriyet yerinden çıkıp Me’rib beldesinde Ebû Mûsâ el-Eş’arî hazretleriyle birleşerek Hadramut’a gitmişlerdir (savuşmuşlardır). Adı geçen Esved el-Ansî, San’a’da Şehr b. Bâzân’ı şehid ettikten sonra karısı Âzâd’ı zorla zevce olarak almıştır. Babasını ve kocasını öldürmüş olan bir herife bir kadının ne kadar ısınabileceği mâlum olmakla birlikte Esved el-Ansî’nin Yemen’de azgınlık ve zulmü Resûlullah’a ulaşınca derhal idamı hususunda Medîne-i Münevvere’den gelen Peygamberimiz’in emri üzerine, Esved el-Ansî en nihayet bu kadının delâleti ve Fîrûz ed-Deylemî cenâblarının mübâşeretini ile öldürülmüştür. İçki içer, cenâbetten gusletmez bir habîs idi. Durumu siyer ve tarih kitaplarında genişçe anlatılmıştır.²

¹ İbn Bişrân, *el-Emâlî*, No: 128, 1/73, Dârü’l-Vatan, Riyad, 1418/9997; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 1/449, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y. Bu mânâyı ifade eden bir başka hadis için bakınız: İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Meğâzî 21, No: 37781, 20/281, Tahkîk: Muhammed Avvâme, Şirketü Dâru’l-Kıble ve Müessesetü Ulûmu’l-Kur’ân, 2014.

² Vatvât (Ebû İshâk Burhânüddîn Muhammed b. İbrâhim b. Yahyâ b. Ali), *Guraru’l-Hasâisi’l-Vâziha*, Tashîh ve Ta’lik: İbrâhim Şemsüddin, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1429/2008.

Tetimme:

Keşşâf Tefsiri'nde ve ondan alan Fahr-i Râzî, Kadı Beyzâvî ve Ebussuûd el-Îmâdî tefsirlerinde Mâide sûresindeki irtidad âyetinin tefsiri sırasında şöyle denilmektedir:

İrtidad edenler, yani Asr-ı saâdet sonlarında ve ondan sonra dinden çıkan fesad ehli on bir fırka idi. Bunlardan üçü Asr-ı saâdet'tedir ki bunlar Müdlicoğulları, Hanîfeoğulları ve Esedoğulları idi. Müdlicoğullarının reisleri zü'l-himâr idi. Bu adam Esved el-Ansî dedikleri kâhindir. Yemen'de peygamberlik iddia etmiş; Yemen ülkesinin bütün bölge ve şehirlerini istilâ edip Resûlullah (s.a.v.) tarafından tayin edilen vâlileri Yemen'den çıkarmıştır. Resûlullah özel memuriyetle (hususî bir vazife ile) orada bulunan Muâz b. Cebel hazretlerine ve diğer zevata yazarak her ne şekilde olursa olsun bu mel'unun öldürülmesini emir buyurmuş olmakla, Fîrûz ed-Deylemî elinde Allah onu helâk eylemiştir. Öldürüldüğü gece Resûl-i Ekrem hazretleri onun öldürüldüğünü Medîne-i Münnevvere'de haber vererek ashâb-ı güzîni sevindirmiş ve ertesi günü de kendileri âhirete irtihal etmişlerdir. Öldürüldüğü haberi daha sonra Medîne-i Münnevvere'ye gelmiştir.

Hanîfeoğulları'nın reisleri Müseylîmetülkezzâb idi ki nübüvvet iddiasıyla Resûl-i Ekrem'e; من مسيلمة رسول الله إلى محمد رسول الله أما بعد فان الأرض نصفها لي ونصفها لك diye bir mektup yazmıştı.³ Resûl-i Ekrem Efendimiz de:

من محمد رسول الله الى مسيلمة الكذاب أما بعد فان الأرض يورثها من يشاء من عباده العاقبة للمتقين cevabını⁴ yazmıştır.⁵

Müseylime, Hz. Ebû Bekir es-Siddîk'ın (r.a.) gönderdiği İslâm ordularına mağlup olarak öldürülmüştür. Onu, daha önce Uhud Harbi'nde Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşî öldürmüştür. Bu sebeptendir ki Vahşî: "*Câhiliyet vaktimde insanların en hayırlısını, İslâm vaktimde de insanların en şerlisini öldürdüm.*" diye söylerdi;⁶ radyallahu anh.

³ "Allah'ın elçisi Müseylîme'den, yine Allah'ın Resûlü Muhammed (a.s.)'e; yeryüzünün yarısı bana diğer yarısı sanadır." Bu ifade rivayet senedi bulunmaksızın bu haliyle Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Mâide Sûresi: 54. âyetin tefsirinde geçmektedir. Aynı mânâyı ifade eden farklı lafızlarla bakınız: Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, No: 1370, 3/40; İbn Şebbe, *Târihu'l-Medîne*, Haberu Müseylîmeti'l-Kezzâb, 2/572; Tahkîk: Fühaym Muhammed Şeltût, Seyyid Habîb Mahmûd Ahmed'in şahsî baskısı, Cidde, 1399.

⁴ "Allah'ın resûlü Muhammed'den yalancı Müseylîme'ye: «Dünya, Allah'ındır. Onu kullarından dilediğine verir (miras bırakır); güzel âkıbet Allah'tan korkanlarındır.»"

⁵ Yukarıdaki kaynaklara ek olarak bakınız: İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, No: 1309, 2/496. Tahkîk: Dr. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbira, Dâru'r-Râye, Riyad, 1411/1991.

⁶ İbn'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, No: 5449, 5/409; Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 7/418; Dâru

Esedoğulları'nın reisleri Tuleyha b. Huveylid olup bu da nübüvvet iddiasında bulunmuştur. Hz. Ebû Bekir onun üzerine de Hâlid b. Velîd cenâbılarını göndermiş, Tuleyha muharebede hezimetle uğrayarak Şam'a kaçmış daha sonra tövbe ederek güzel bir mümin olmuştur. İrtidad eden fırkaların yedisi Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk'ın (r.a.) halifeliği esnasındaydı ki onlar:

- 1- Uyeyne b. Hisn'in kavmi olan Fezâre,
- 2- Kurre b. Seleme el-Kuşeyrî'nin kavmi olan Gatafân,
- 3- Fücâe b. Abd-i Yâleyle'in kavmi olan Selîmoğulları,
- 4- Mâlik b. Nuveyre'nin kavmi olan Yerbû'oğulları,
- 5- Peygamberlik iddia eden Secâh bint el-Münzir'in kavmi olan Temîmoğullarının bir kısmı,
- 6- Eş'as b. Kays'ın kavmi olan Kinde,
- 7- Hâtim b. Zeyd'in başkanlık ettiği Vâil b. Bekiroğullarıdır.

Bunların işini Cenâb-ı Hak, Hz. Ebû Bekir eliyle tamamlamıştır.

Onlardan bir fırka da Hz. Ömer (r.a.) zamanında zuhur etmiştir ki o da Cebele b. Eyhem'in kavmi olan Gassân'dır. Cebele, iman ile müşerref olmuşken –neüzü billâh– onu bir tokat dinden çıkarıp Rum diyarına düşürmüştür.

Bu ifadeden Esved el-Ansî'nin Müdlicoğulları'ndan olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber Müdlicoğulları Kinâne'den bir kabile olup Esved el-Ansî ile yukarıda beyan olunduğu ve *Târih-i Kâmil*'de açıklandığı üzere Yemen'de Müzhic kabilesi aşiretlerindendir. *Keşşâf* sahibi bu ifadeyi zayıf bir rivayetle yazıp diğerleri de tahkik etmeden ondan alıp nakletmişlerdir.

Onların bu ifadelerinde bir gafletleri daha olmuştur ki Esedoğulları kabilesi şeyhi olan Tuleyha'nın tenkiline Hz. Hâlid'i Resûl-i Ekrem (s.a.v.) hazretleri gönderdi diye işaret etmişlerdir. Halbuki o da Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk'ın halifeliğinde olmuştur. İçlerinde bu hususu Ebussuud'dan başka tashih eden olmamıştır.

Secâh bint el-Münzir, Müseylimetülkezzâb'a evlenme teklif edip onunla evlenen, peygamberlik davasında bulunan kadındır ki inşaallah (س) “sin” harfinde (sayfa 333) müstakil olarak beyan olunacaktır.

Bir tokat sebebiyle mürted oldu denilen Cebele, Gassân krallarının sonuncusu olan Cebele b. Eyhem'dir ki Gassânlıların Cefneoğulları dedikleri kral ailesidir. Onlar gerçekte kral olmayıp Rum kayserlerine⁷ bağlı olarak Şam havali-

Sâdır, Beyrut, t.y.; İbn Abdülber, *el-İstî'âb bi-Ma'rifeti'l-Ashâb*, 1/496; Tahkik: Muhammed Ali el-Bicâvî, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1412/1992;

⁷ Bizans Rum krallarına kayser unvanı verilirdi: Çoğulu, kayâsira gelir.

sinde hükümet eden bir takım vâlilerdi. Cebele onların sonuncusudur. Lazkiye ile Trablussâm arasında bulunan Cebele kasabası onun adını taşır. Hükümran olduğu memleketler Hz. Ömer'in halifeliği zamanında İslâm ülkelerine katılınca kendisi İslâm ile şereflenmişti. Medîne-i Münevvere'ye Hz. Ömer'e (r.a.) gelip o da o sene hacca gitme niyetinde olmakla birlikte, Mekke-i Mükerreme'ye gitmişlerdi. Tavaf esnasında Fezâreoğulları'ndan biri yanlılıkla eteğini (izârını) çekmekle Cebele hiddetlenerek ona bir tokat vurmuş ve burnunu kanatmıştı. O zat da Hz. Ömer'e gelip durumu arz edince Hz. Ömer, Cebele'yi yanına getirerek:

“*Hasmını razı et yoksa kısas ederim.*” diye buyurmuştu. Bunun üzerine Cebele:

“*Ben soylu birisiyim o ise sokak halkından birisidir. Onu bana nasıl denk tutarsın.*” dedi. Hz. Ömer:

“*İslam herkesi cemetmiştir.*” buyurdu. Cebele:

“*Ben umardım ki müslüman olduktan sonra izzetim Câhiliyet'te olan izzetimden ziyade ola.*” deyince Hz. Ömer:

“*Yine öyledir; İslâm en azizdir.*” buyurdular. Cebele bu hükmü bir türlü kibrine yediremeyip mühlet isteyerek Hz. Ömer'in huzurundan çıkıp yanındaki iki yüz elli adamıyla firar etmiş ve Şam yoluyla doğruca İstanbul'a gelip mürted olmuştur. Bir müddet sonra pişman olup şu beyitleri söylemiştir:

ولم يك فيها لو صبرت لها ضرر	تنصرت بعد الحق عارا للظمة
فبعث بها العين الصحيحة بالعور	وادركنى فيها لجاج حمية
صبرت على القول الذي قاله عمر	فياليت أمتى لم تلدني ولتيني
وكنت أسيرا في ربيعة أو مضر	ويا ليتنى أرى المخاض يقفرة
أجالس قومي ذاهب السمع والبصر	ويا ليت لي بالشام ادني معيشة
وقديحس العود الضجور على الدير	أدين بما دانوابه من شريعة

اشتروا الضلالة Bakara sûresindeki delil olarak aldığı şiirlerden *اشتروا الضلالة* ve بالهدى *اشتراء* ⁸ *âyet-i kerîmelerindeki* “satin alma” kelimesinin استبدال “değiştirme” mânasında mecazen kullanıldığına delil olarak getirilen:

وبالثنايا الواضحات الدودرا	اخذت بالجمة رأسا أزعرا
كما اشترى المسلم إذا تنصرا	وبالطويل العمر عمرا جيدرا

⁸ Bakara sûresi âyet: 16 ve 41.

beyitlerin devamı olarak zikrolunan beyitlerinde, “*Mûmaileyh Cebele kastedilmektedir.*” deniyor.

Beyitlerinde meâlen Cebele, “*Bir tokat utancıyla hak din olan İslâm’ı terk ile hristiyan olduğunu, sabretmiş olsaydı o tokatta hiçbir zarar olmayacağını*” beyan ettikten sonra;

“*Câhiliyet hamiyetine kapılarak sağlam bir gözü körlükle değişmiş oldum.*”

“*Keşke beni anam doğurmamış olaydı ve keşke ben Ömer’in hükmüne razı olaydım.*”

“*Keşke İslâm dini üzere olaydım da Mudar yahut Rebîa kabilelerinde esir olarak çöllerde deve güdeydim.*”

“*Keşke gözsüz ve kulaksız olarak düşük bir maişetle Şam’da kendi kavmim arasında bulunaydım.*”

“*Bazen sırtı yük yarasıyla mustarip olan yaşlı deveyi bile âzad etmezler.*” demek istemiştir.

4 **Âsiye** | أسية امرأة فرعون | (Firavun’un Karısı)

Bilinen Firavun’un karısı olan Hz. Âsiye’dir. Kur’ân-ı Azîm ve Resûlullah’ın hadîs-i şeriflerinde methedilmiştir. Cenâb-ı Hakk’a ve peygamberlere imanı ve kocası Firavun’a ulûhiyyet davasında muhalefet ve isyanı sebebiyle, ondan eza ve cefa görmüş; neticede onun ağır azap ve işkenceleri altında canını feda etmiştir. Hz. Mûsâ’yı (a.s.) Firavun’un şerrinden koruyarak Allah’ın izniyle bü-yütüp meydana getiren odur. Çünkü Hz. Mûsâ’yı annesi, Firavun’un Mısır’da İsrâiloğulları kadınlarının erkek evlâdını yaşama hakkı vermediği zamanda doğurmuştu ki bir aralık kâhinlerden biri Firavun’a, “*İsrâiloğullarından bir çocuk doğacak ve senin devletinin zevaline sebep olacak.*” diye haber vermiş olması üzerine Firavun, İsrâiloğullarından doğan erkek çocukları öldürtmeye başlayıp bu iş için her semte cellâtlar tayin etmişti. Cellâtlar İsrâiloğullarının evlerini dolaşıp yeni doğan erkek çocukları öldürmekte oldukları sırada Hz. Mûsâ dünyaya gelmiş ve kendileri İsrâiloğulları zürriyetinden olmakla annesi onu ilâhî ilham ile bir müddet gizlice emzirdi. Daha sonra da muhafazalı bir sandık içine koyarak Nil nehrine bırakmıştı. Sandık, Nil nehrinde yüzüp giderek Firavun’un sarayının yanına geldi, sonra annesi sandığı açtı; içinde Mûsâ’yı görünce onu cânu gönülden sevdi. “*Aman bunu öldürmeyin, belki bü-yür de işimize yarar ya da onu evlât ediniz.*” dedi ve onu emzirmek için pek çok sütanneleri getirtti. Mûsâ onlardan hiçbirinin memesini almadığından annesi de kendinin yine ona kavuşacağını ilhâm-ı ilâhî ile bildiği cihetle, Nil’e bıraktıktan sonra arkasından kız kardeşini gözcü koymuştu. Bu suretle Mûsâ’nın Firavun’un sarayına alındığını ve sütanne arandığını öğrendiğinden, kendini

sütanneliğe teklif ettirdi. Hz. Âsiye onu getirip Mûsâ da derhal onun memesini aldı. Böylece Firavun'un adamlarından kimseye görünmeden Hz. Mûsâ'yı, kendi annesi Firavun'un sarayında sütanne gibi emzirip büyüttü.

Ne kadar gariptir ki *Kâmûs* şârihi Seyyid Murtazâ'nın naklettiğine göre Mûsâ'nın (a.s.) peygamberliği zamanında buzağıya tapan, yani Hz. Mûsâ, Allah tarafından vaad edilen Tevrât-ı Şerîf'in inzâli için münâcâta gitmiş olduğu sırada, altından bir buzağı yaparak onu mâbud ittihaz eden "Sâmirî" adlı münafık da Firavun'un, İsrâiloğullarının erkek çocuklarını öldürttüğü senede dünyaya gelmiş ve annesi onu, öldürülmesinden korkarak dağda bir mağaraya bırakmıştı. Onun da asıl ismi Mûsâ olup Sâmirî kelimesi ona sonradan nisbet edilmiştir. İsrâiloğulları arasında mukadder fitnenin yerine gelmesi maslahatına binaen, o da tam tersine Cibrîl-i Emîn'in yardımıyla yetişip büyüdü. Nitekim üstadlardan birinin şu kıtası;

إذا الطفل لم يكتب نجيبا تخلف اج تهاد مريه وخاب المؤمل
فموسى الذي رباه جبريل كافر وموسى الذي رباه فرعون مرسل

bu mânaya işaret etmektedir.

"Bir çocuğun necâbeti (soyluluğu) ezelden olmazsa, mürebbisinin gayreti meyve vermez."

"İşte Cibrîl'in besleyip büyüttüğü Mûsâ, kâfir; Firavun'un büyüttüğü Mûsâ, peygamberdir." demektir. Sâmirî'nin anlatılmakta olan buzağıya tapma meselesine ilâveten hatıra geldiği üzere *Müstazraf* isimli kitabın "Susturucu-İhâm edici Cevaplar" bölümünde şu kıssa anlatılır:

Arap yahudilerinden birisi, Hz. Ali efendimize:

"Behey müslümanlar size ne oldu ki peygamberimizden onbeş yıl sonra rahat durmayıp birbirinize girdiniz, kanlar döktünüz." demiş. Hz. Murtazâ da cevabında:

"Yâ size ne oldu ki Süveyş kanalından geçtikten sonra daha ayaklarınızın yaşı kurumadan, Ey Mûsâ nasıl ki onların ilâhları varsa bize de onların ilâhları gibi bir ilâh yap, dediniz."⁹ buyurmuşlardır.

Yahudiler bu sözü Mısır'dan kurtularak Ken'an diyarına giderken Amâlika'dan bir kavmin yurduna uğrayıp onları öküze tapar bulduklarında, putperestliğe olan tabiî meyil iktizâsınca onlara heves ederek söylemişlerdi. Bu hâdise, Sâmirî'nin sonradan meydana gelen put yapma hâdisesine hazırlayıcı bir başlangıç olmuştur.

⁹ A'râf Sûresi, 138.

5 **Âsiye** | آسية

Hadis hâfızlarından Ziyâüddin el-Makdisî'nin hemşiresi. O da muhaddis idi.

6 **Âsiye bint Cârullâh b. Sâlih b. Ebi'l-Mansûr** | آسية بنت جارا لله بن صالح بن أبي المنصور

Muhaddislerdendir. İmam Süyûtî'nin şeyhlerinden olup Süyûtî kendisinden hadis almıştır. Mekke-i Mükerrreme'de 797 tarihinde doğdu; Mekke kâdısı el-Cemâl Muhammed b. ez-Ziyâ'nın annesidir.

7 **Âsiye bint el-Ferec el-Cürhûmiyye** | آسية بنت الفرج الجرهمية

İbnü'l-Esîr'in yazdığına göre Asr-ı saâdet'te yaşamış Mekkeli bir hanımdır.

8 **Âfâkî** | آفاقي

İranlı şair bir kadındır. Âşık Çelebi'nin *Tezkire*'sinde “*İşrâk-ı şems-i şiir ile ufk-ı belâgatten tulû' etmiş mihr-i sîphe-i belâgat bir şaire-i kadîme*” şeklinde kendisinden bahsedilmekte olup hal tercümesi ileride gelecek olan (sayfa 421) Âişe Hubbâ hakkında başka bir bilgi bulunamamıştır.

9 **Alanko** | آلانقر

Müneccimbaşı Tarihi *Sahâifü'l-Ahbâr*'da İslâm'dan önceki devletler anlatılırken adı geçmektedir. Moğol kraliçelerinden güzel bir kadındı. Kocasını vefat edip dul kalmıştı.

Evlâdı olmayıp hânedanda kendisinden başka kimse kalmadığından hükümdarlık ona devredilmişti. Güzel hükümdarlık yaptı. Bir ara gebe kalınca kocası olmadığından halk şüpheye düşmesi üzerine kavmini toplayıp onlarca muteber bir yeminle, “*Zina etmediğine, hiç kimse kendisiyle bir araya gelmeyecek ancak odasının penceresinden bir nur inip ağzına, oradan da karnına girerek gebe kalmış olduğuna*” yemin etti. Böylece şüpheleri zâil oldu. Hamilelik devresinin sonunda üç erkek çocuk doğurdu; onları terbiye edip akıllı birer çocuk olarak yetiştirdi. Vefatından sonra büyükleri olan Yüzencar Han tahta geçmiştir. Abbasî devletinin kuruluşuna sebep olan Ebû Müslim ile muasırdır. (*Sahâifü'l-Ahbâr*, 1/723)

10 **Âmine bint Vehb** | آمنة بنت وهب

Kureyş kabilesinden Zühreoğulları ileri gelenlerinden Vehb b. Abdümenâf b. Zühre'nin kızı olan Âmine'dir ki Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) muhterem anneleridir. Kureyş kabileleri kadınları arasında hem nesep hem de edep faziletlerini kendinde toplayan bir hanımdı. Annesi, Abdüluzzâ b. Osman b. Abdüddâr b. Kusayy'ın kızı Berre'dir. Onun da annesi, Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy'ın kızı Ümmü Habîb, onun annesi, Avf b. Ubeyd b. Uveyc b.